

ČESKÁ
BISKUPSKÁ
KONFERENCE

DOSSIER

końcowe

Synod 2021-2024

Europejskie Zgromadzenie Kontynentalne

Praga, 5-12 lutego 2023

DOSSIER KOŃCOWE

Synod 2021-2024

Europejskie Zgromadzenie Kontynentalne

Praga, 5-12 lutego 2023 roku

Tłumaczenie z oryginału włoskiego:

Biuro ds. Komunikacji Zagranicznej Konferencji Episkopatu Polski

SPIS TREŚCI

SŁOWO WSTĘPNE	3
UWAGI KOŃCOWE	4
DOKUMENT KOŃCOWY	7
1. WPROWADZENIE: DOŚWIADCZENIA EUROPEJSKIEGO ZGROMADZENIA KONTYNENTALNEGO	7
1.1 Skład Zgromadzenia i organizacja jego pracy	8
1.2 Niektóre cechy kontekstu, w którym działają Kościoły europejskie	9
2. KU KOŚCIOŁOWI SYNODALNEMU W PERSPEKTYWIE EUROPEJSKIEJ	11
2.1 W drodze z Chrystusem, napełnieni Jego Duchem	11
2.2 Odkrywanie na nowo wspólnej godności wypływającej z chrztu	12
2.3 Synodalność w służbie misji	13
2.4 Wzrastanie jako Kościół dialogu	14
2.5 Zajęcie się otwartymi ranami, przezwyciężenie uprzedzeń, pojednanie z przeszłością	16
2.6 Zwrócenie szczególnej uwagi na rodziny, kobiety i młodzież	17
2.7 Nadać metodzie synodalnej charakter zwyczajny i strukturalny	18
3. KOŚCIOŁY EUROPEJSKIE WOBEC SYNODALNOŚCI: PYTANIA I NAPIĘCIA	19
3.1 Prawda i miłosierdzie	20
3.2 Tradycja i <i>aggiornamento</i> (aktualizacja)	22
3.3 Liturgia jako perspektywa odczytywania napięć w Kościele	23
3.4 Rozumienie misji	23
3.5 Współodpowiedzialność wszystkich w różnorodności charyzmatów i posług	24
3.6 Sprawowanie władzy w Kościele synodalnym	26
3.7 Jedność w różnorodności: między tym, co lokalne, a tym, co powszechne	27
4. PERSPEKTYWY I PRIORYTETY	28
NOTA KOŃCOWA BISKUPÓW	31
ANEKS A: LISTA UCZESTNIKÓW	32
ANEKS B: PROGRAM PRAC	41

SŁOWO WSTĘPNE

W niniejszym dossier zebrano różne dokumenty końcowe Europejskiego Zgromadzenia Kontynentalnego, które odbyło się w Pradze w dniach 5-12 lutego 2023 roku, a w szczególności:

1. **Uwagi końcowe**, zatwierdzone przez Europejskie Zgromadzenie Kontynentalne na sesji końcowej (9 lutego) i bezzwłocznie upowszechnione. Stanowią one swoiste streszczenie (*executive summary*) obszerniejszego dokumentu końcowego.
2. **Dokument końcowy**, zatwierdzony w wersji roboczej przez Europejskie Zgromadzenie Kontynentalne na sesji końcowej w dniu 9 lutego, a następnie uzupełniony przez Komisję Redakcyjną o poprawki zebrane w formie pisemnej w wyniku dyskusji zgromadzenia.
3. **Nota końcowa biskupów**, zatwierdzona na sesji końcowej Zgromadzenia Przewodniczących Konferencji Episkopatów (11 lutego) i bezzwłocznie upowszechniona.
4. **Lista uczestników** (Aneks A)
5. **Program prac** (Aneks B)

Wszystkie dokumenty, wraz z innymi materiałami dotyczącymi Europejskiego Zgromadzenia Kontynentalnego, są dostępne na dedykowanej stronie internetowej <<https://prague.synod2023.org>> oraz na stronie CCEE <www.ccee.eu>.

UWAGI KOŃCOWE

Pod koniec czterech dni słuchania i dialogu opartego na rezonansach wzbudzonych przez *Dokument roboczy dla Etapu Kontynentalnego* w Kościołach, z których pochodzimy, jako Europejskie Zgromadzenie Kontynentalne uświadomiamy sobie, że przeżyliśmy głęboko duchowe doświadczenie dzięki metodzie synodalnej.

Dziękujemy Duchowi Świętemu, który nas prowadził, za ten owoc, którym chcemy się tutaj podzielić. Pogłębialiśmy spostrzeżenia, które dojrzały we wspólnotach kościelnych naszego kontynentu poprzez proces synodalny, jak również napięcia i pytania, przed którymi stoją Kościoły europejskie¹.

Przed wszystkim po raz kolejny odczuliśmy ból ran, które naznaczają naszą najnowszą historię, począwszy od tych, które zadał Kościół przez nadużycia popełnione przez niektóre osoby w trakcie pełnienia posługi lub urzędu kościelnego, a skończywszy na tych, które zostały spowodowane potworną przemocą agresywnej wojny, która powoduje rozlew krwi w Ukrainie, czy trzęsieniem ziemi, które spustoszyło Turcję i Syrię.

Praca ta, bogata i pasjonująca, choć nie pozbawiona problemów i trudności, pozwoliła nam spojrzeć w oczy Kościołowi, który jest w Europie, z wszystkimi skarbami dwóch wielkich tradycji łacińskiej i wschodniej, które go tworzą. Z narastającą podczas Zgromadzenia świadomością dziś czujemy, że możemy powiedzieć, iż nasz Kościół jest piękny, ukazujący różnorodność, będącą także naszym bogactwem. Czujemy, że kochamy go jeszcze głębiej, pomimo ran, które zadał, a za które potrzebuje prosić o przebaczenie, po to, aby móc naprawdę dotrzeć do pojednania, uzdrowienia pamięci i przyjęcia osób zranionych. Jesteśmy przekonani, że te uczucia wypełniają również serca wszystkich osób, które od września 2021 roku angażowały się w drogę Synodu 2021-2024.

Przez wszystkie dni Zgromadzenia przeżywaliśmy doświadczenie duchowe, które pozwoliło nam po raz pierwszy doświadczyć, że możliwe jest spotkanie, słuchanie siebie nawzajem i dialog, wychodzący od naszych różnic i wykraczający poza wiele przeszkód, murów i barier, które stawia na naszej drodze nasza historia. Trzeba, byśmy kochali różnorodność w naszym Kościele i wspierali się we wzajemnym szacunku, umocnieni naszą wiarą w Pana i mocą Jego Ducha.

Dlatego chcemy nadal kroczyć w stylu synodalnym: uważamy go nie tyle za metodologię, co za styl życia naszego Kościoła, rozeznawania wspólnotowego i rozeznawania znaków czasu. Mówiąc konkretnie, chcemy, aby to Zgromadzenie Kontynentalne nie pozostało odosobnionym

¹ Świadectwem tej pracy będzie bardziej szczegółowy dokument, który zostanie przesłany do Sekretariatu Generalnego Synodu jako wkład w kolejne etapy procesu synodalnego, począwszy od opracowania *Instrumentum laboris* Zgromadzenia Synodalnego w październiku tego roku. Wraz z wieloma informacjami na temat naszej pracy i nagraniami wszystkich sesji plenarnych, dokument ten będzie dostępny na stronie internetowej Zgromadzenia Kontynentalnego w Pradze, <https://prague.synod2023.org>, oraz na stronach internetowych Konferencji Episkopatów, które zechcą go opublikować w różnych językach narodowych.

doświadczeniem, ale aby stało się okresowym spotkaniem, opartym na ogólnym przyjęciu metody synodalnej jako przenikającej wszystkie nasze struktury i procedury na wszystkich poziomach. W tym stylu będzie można podjąć tematy, w których nasze wysiłki muszą dojrzeć i zintensyfikować się: towarzyszenie osobom zranionym, postawienie na uprzywilejowanym miejscu młodzieży i kobiet, otwartość na uczenie się od osób wykluczonych...

Styl synodalny pozwala również na radzenie sobie z napięciami w perspektywie misyjnej, nie będąc sparaliżowanym przez strach, ale czerpiąc z nich siłę do dalszej drogi. W naszej pracy pojawiły się szczególnie dwa. Pierwszy zachęca do jedności w różnorodności, uciekając przed pokusą uniformizacji. Drugi łączy gotowość do przyjmowania innych, jako świadectwo bezwarunkowej miłości Ojca do swoich dzieci, z odwagą głoszenia prawdy Ewangelii w całej jej integralności: to Bóg obiecuje, że „Miłość i prawda spotkają się z sobą” (Ps 85, 11).

Wiemy, że wszystko to jest możliwe, ponieważ doświadczyliśmy tego podczas naszego Zgromadzenia, ale jeszcze bardziej dlatego, że świadczy o tym życie Kościołów, z których pochodzimy. Myślimy tu w szczególności o dialogu ekumenicznym i międzyreligijnym, którego echa mocno wybrzmiały w naszej pracy. Przede wszystkim jednak wierzymy, że jest to możliwe, ponieważ zaangażowana jest w to łaska: budowanie Kościoła coraz bardziej synodalnego jest w istocie sposobem, by dać konkretny wyraz równości godności wszystkich członków Kościoła, opartej na chrzcie, który czyni nas dziećmi Bożymi i członkami Ciała Chrystusa, współodpowiedzialnymi za wyjątkową misję ewangelizacyjną powierzoną przez Pana Jego Kościołowi.

Jesteśmy przekonani, że kontynuacja Synodu 2021-2024 może być dla nas wsparciem i towarzyszyć nam, w szczególności poprzez podjęcie pewnych priorytetów na szczeblu Zgromadzenia Synodalnego:

- pogłębić praktykę, teologię i hermeneutykę synodalności. Mamy na nowo odkryć coś, co jest starożytne i należy do natury Kościoła, a jest zawsze nowe. To jest zadanie dla nas. Stawiamy pierwsze kroki na drodze, która otwiera się w miarę podążania nią;
- zmierzyć się ze znaczeniem Kościoła całkowicie służebnego jako horyzontem, w ramach którego można podjąć refleksję nad charyzmatami i posługami (osób wyświęconych i niewyświęconych) oraz relacjami między nimi;
- zgłębić formy synodalnego sprawowania władzy, czyli posługę towarzyszenia wspólnocie i strzeżenia jedności;
- wyjaśnić kryteria rozeznania w procesie synodalnym oraz na jakim poziomie, od lokalnego do powszechnego, mają być podejmowane decyzje;
- podjąć konkretne i odważne decyzje dotyczące roli kobiet w Kościele i ich większego zaangażowania na wszystkich szczeblach, w tym w proces decyzyjny (*decision making and taking*);
- rozważyć napięcia wokół liturgii, aby synodalnie na nowo zrozumieć Eucharystię jako źródło komunii;
- troszczyć się o formację do synodalności całego Ludu Bożego, ze szczególnym uwzględnieniem rozeznania znaków czasu w perspektywie realizacji wspólnej misji;

- odnowić żywe poczucie misji, przewyciężając rozdarcia między wiarą a kulturą, aby przywrócić niesienie Ewangelii w ludzkich uczuciach, znajdując język zdolny do artykułowania tradycji i *aggiornamento* (aktualizacji), ale przede wszystkim krocząc razem z ludźmi, zamiast mówić o nich lub do nich. Duch prosi, abyśmy wsłuchali się w wołanie ubogich i ziemi naszej Europy, a w szczególności w rozpaczliwe wołanie ofiar wojny, które proszą o sprawiedliwy pokój.

Umiłowanie Kościoła, bogactwa jego różnorodności, nie jest formą sentymentalizmu dla samego siebie. Kościół jest piękny, ponieważ Pan chce, aby taki był, ze względu na zadanie, które mu powierzył: głoszenie Ewangelii i zapraszanie wszystkich kobiet i mężczyzn do wejścia w dynamikę komunii, uczestnictwa i misji, która stanowi jego rację bytu, pobudzaną przez odwieczną żywotność Ducha. Miłość do naszego Kościoła europejskiego oznacza zatem odnowienie naszego zaangażowania w realizację tej misji, także na naszym kontynencie, w kulturze naznaczonej wieloma znanymi nam różnicami. Powierzmy kontynuację naszej synodalnej drogi Świętym Patronom i Męczennikom Europy!

Adsumus, Sancte Spiritus!

DOKUMENT KOŃCOWY

1. WPROWADZENIE: DOŚWIADCZENIA EUROPEJSKIEGO ZGROMADZENIA KONTYNENTALNEGO

1. Europejskie Zgromadzenie Kontynentalne zebrało się w Pradze w ramach drogi, która rozpoczęła się w 2021 roku: Synodu 2021-2024 „Ku Kościołowi synodalnemu: komunია, uczestnictwo i misja”. Owoce pierwszej fazy Synodu, poświęconej konsultacjom z Ludem Bożym, w które zaangażowane były miliony ludzi, zostały podsumowane w *Dokumencie roboczym dla Etapu Kontynentalnego* (DTC). Został on przedłożony naszym Kościołom lokalnym – jak również Kościołom z każdego z pozostałych kontynentów – w celu zebrania ich reakcji i ułatwienia dialogu między Kościołami w Europie.

2. Po raz pierwszy w Europie Lud Boży – biskupi, kapłani, diakoni, osoby konsekrowane, świeccy mężczyźni i kobiety – zgromadził się, by w atmosferze modlitwy i słuchania Słowa Bożego słuchać siebie nawzajem i prowadzić dialog². Było to nowe i nieoczekiwane doświadczenie. Podczas dni pracy radość z bycia częścią Kościoła, której doświadczyliśmy na etapie diecezjalnym, rozkwitła i pomnożyła się. Każdy z nas mógł skonfrontować się z rzeczywistością inną niż ta, w której żyje, a razem odkrywaliśmy nasze wspólne przyłgnięcie do Chrystusa. Czasami doświadczamy napięć i niepewności, ale mamy świadomość, że w oparciu o wiarę w Pana możemy dalej iść razem. Na zakończenie czterech dni słuchania i dialogu opartego na rezonansach wzbudzonych przez DTC w Kościołach, z których pochodzimy, jako Europejskie Zgromadzenie Kontynentalne uświadomiamy sobie, że przeżyliśmy głęboko duchowe doświadczenie dzięki metodzie synodalnej. Dziękujemy Duchowi Świętemu, który nas prowadził, za ten owoc, którym chcemy się tutaj podzielić.

3. Pogłęбилиśmy spostrzeżenia, jakie wspólnoty kościelne naszego kontynentu zdobyły dzięki procesowi synodalnemu, a także napięcia i pytania, z jakimi borykają się Kościoły europejskie. Praca ta, bogata i pasjonująca, choć nie pozbawiona problemów i trudności, pozwoliła nam spojrzeć w oczy Kościołowi, który jest w Europie, ze wszystkimi jego skarbami, poczynając od tych z wielkich tradycji łacińskich i wschodnich, które go tworzą. Na tej drodze słuchania siebie nawzajem uświadomiliśmy sobie, że możemy być zjednoczeni w różnorodności: „Różnorodność, której nie brakuje – w historii, kulturze, tradycji, kontekstach społeczno-religijnych – jest wielkim bogactwem. Doświadczyliśmy piękna dialogu w 360-stopniowej skali, nie tylko Wschodu i Zachodu, ale także Północy i Południa, nie zapominajmy: od Cypru i Malty po kraje nordyckie. Wymieniamy się tymi cennymi darami, które rodzą braterstwo i usposabiają nas do misji” (swobodna wypowiedź jednej z osób zaproszonych).

4. Ze świadomością, która wzrastała w miarę trwania Zgromadzenia, czujemy dziś, że możemy potwierdzić, iż nasz Kościół jest piękny, ukazujący różnorodność, będącą także naszym bogactwem. Czujemy, że kochamy go jeszcze głębiej, pomimo zadanych przez niego ran, za

² CCEE i UCESM (Unia Europejskich Konferencji Wyższych Przełożonych) zaprosiły wspólnoty życia kontemplacyjnego na kontynencie do towarzyszenia pracom Zgromadzenia modlitwą, zwłaszcza ciągłą adoracją w ciszy.

które potrzebuje prosić o przebaczenie, aby naprawdę dojść do pojednania, uzdrowienia pamięci i przyjęcia osób zranionych. Jesteśmy przekonani, że te uczucia wypełniają również serca wszystkich osób, które od września 2021 roku angażowały się w drogę Synodu 2021-2024.

1.1 Skład Zgromadzenia i organizacja jego pracy

5. Kościoły w Europie charakteryzuje wielka różnorodność języków, kultur i obrządków. Ogółem Zgromadzenie liczyło 200 osób: 140 delegatów spośród 39 członków CCEE (każdy mógł nominować maksymalnie czterech), do których dodano 42 gości, reprezentujących Sekretariat Generalny Synodu, Komisje CCEE oraz liczne instytucje, sieci, stowarzyszenia i ruchy Kościoła katolickiego działające na szczeblu kontynentalnym. Ponadto każdy członek CCEE wybrał maksymalnie do dziesięciu delegatów (w sumie 269 osób), którzy uczestniczyli w pracach zdalnie przez Internet i wnosili wkład w pracę grupową online. Wreszcie, obsługą prac zajmowali się członkowie Sekretariatu CCEE i Sekretariatu Generalnego Konferencji Episkopatu Czech, Komisja Redakcyjna niniejszego dokumentu oraz Zespół Medialny³.

6. Każda delegacja przywiozła ze sobą rezultat pracy przygotowawczej, to jest odpowiedzi na DTC zebrane w każdym Kościele lokalnym, wychodząc od pytań sformułowanych w n. 106 samego Dokumentu. Każdy Kościół lokalny zorganizował zbieranie odpowiedzi na DTC w sposób najbardziej odpowiedni i stosowny do okoliczności.

7. Prace Europejskiego Zgromadzenia Kontynentalnego w Pradze prowadzone były w pięciu językach (francuskim, angielskim, włoskim, polskim i niemieckim). Po sesji wstępnej prace⁴ zostały podzielone na trzy moduły, z których każdy miał strukturę szerokiej rozmowy duchowej: wystąpienia delegacji na sesji plenarnej; dzielenie się refleksjami w grupach roboczych; wyrażanie i zbieranie punktów wspólnych ponownie na sesji plenarnej (sprawozdania grupowe i wolne wystąpienia). Delegaci uczestniczący zdalnie zostali podzieleni na grupy, które pracowały na platformie i zdawały relację ze swoich wymian podczas specjalnej sesji.

8. Dokonując precyzyjnego wyboru przejrzystości i mając na celu ułatwienie jak najszerszego uczestnictwa, wszystkie sesje plenarne Europejskiego Zgromadzenia Kontynentalnego w Pradze były transmitowane, a nagrania pozostają dostępne na kanale YouTube Biura Prasowego CCEE, na stronie <<https://www.youtube.com/@CCEEMediaoffice/streams>>. Teksty wystąpień delegacji, innych wystąpień, przemówień i homilii, a także sprawozdania z prac grup są dostępne na oficjalnej stronie internetowej Europejskiego Zgromadzenia Kontynentalnego <<https://prague.synod2023.org>>. To właśnie z nich pochodzą cytaty, które wypełniają niniejszy dokument⁵, mający na celu przedstawienie bogactwa i żywotności wymiany poprzez

³ Pełna lista uczestników dostępna jest w aneksie A.

⁴ Szczegółowy program prac znajduje się w aneksie B.

⁵ W przypadku członków CCEE podaje się po prostu nazwę kraju, z wyjątkiem Eparchii Mukaczewa w Ukrainie (gdzie rozróżnia się Kościół greckokatolicki i Kościół łaciński) oraz dwóch wielonarodowych Konferencji Biskupich: krajów nordyckich (Szwecja, Dania, Norwegia, Finlandia, Islandia) i Międzynarodowej Konferencji

bezpośredni głos tych, którzy w nim uczestniczyli. Zostały one wybrane, ponieważ w zwięzły, mocny lub precyzyjny sposób wyrażają uczucia podzielane również przez innych uczestników, a nie po to, by wskazać na poparcie jakiegoś konkretnego stanowiska⁶.

9. Dokument ten został zredagowany przez Komisję Redakcyjną, celowo powołaną przez Prezydium CCEE, po wysłuchaniu wszystkich wypowiedzi, sprawozdań i wystąpień przedstawionych podczas prac oraz na podstawie zarysu zaproponowanego przez Sekretariat Generalny Synodu. Wstępny projekt został odczytany podczas jednej z sesji w ostatnim dniu obrad oraz zatwierdzony przez Zgromadzenie. Następnie zbierano opinie i propozycje poprawek, zarówno podczas sesji plenarnej, jak i poprzez nadsyłanie tekstów pisemnych. Grupa redakcyjna przeanalizowała je i w razie potrzeby poprawiała tekst, aż do nadania mu ostatecznej formy.

10. Celem niniejszego dokumentu jest wyłącznie przedstawienie zwięzłej relacji z prac Europejskiego Zgromadzenia Kontynentalnego oraz przedstawienie wkładu Kościołów europejskich w dialog na poziomie ogólnym, zwłaszcza w perspektywie opracowania *Instrumentum laboris* Zgromadzenia Synodalnego w październiku 2023 roku. Wyraża zatem najpierw główne intuicje i współbrzmienie głosów, jak również rozbieżności i napięcia, których nie zabrakło. Następnie określa priorytety, które należy poddać rozeznaniu Zgromadzenia Synodalnego, obecnie przygotowywanego. Europejskie Zgromadzenie Kontynentalne uznało to sprawozdanie za wierne wykonanej pracy. Dokument nie proponuje rozwiązań ani interpretacji teologicznych, ale zamierza przedstawić napięcia, które Kościoły lokalne wydobyły na światło dzienne. Nie należy go zatem interpretować jako wyrazu ostatecznego stanowiska ani jako wyznaczenia strategii operacyjnych Kościołów europejskich w kwestiach, co do których dokona się rozeznanie w kolejnych fazach procesu synodalnego.

11. Po krótkim nakreśleniu pewnych podstawowych elementów kontekstu, w którym żyją i działają Kościoły europejskie, i w którym zatem należy umieścić także praskie zgromadzenie kontynentalne, tekst przejdzie do wskazania siedmiu inspiracji, na których można oprzeć drogę ku Kościołowi synodalnemu w perspektywie europejskiej, a jednocześnie siedmiu napięć, będących wyzwaniem w kontynuowaniu drogi w odczuciu Kościołów europejskich; następnie dokument zakończy się sformułowaniem tego, co Kościoły europejskie uważają za priorytety w pracach Zgromadzenia Synodalnego w październiku 2023 roku.

1.2 Niektóre cechy kontekstu, w którym działają Kościoły europejskie

12. Podczas prac Zgromadzenia dotarła do nas wiadomość o dramatycznym trzęsieniu ziemi, które 6 lutego 2023 roku nawiedziło południową Turcję i północną Syrię. Dziesiątki tysięcy ludzi straciło życie. W modlitwie Zgromadzenie wyraża swoją solidarność z osobami szczególnie dotkniętymi trzęsieniem ziemi.

Biskupów Świętych Cyryla i Metodego (Serbia, Macedonia Północna, Czarnogóra i Kosowo). W przypadku cytatów ze sprawozdań z pracy grup podajemy język, w którym pracowały.

⁶ Przy rozpatrywaniu tych cytatów należy pamiętać, że często są one tłumaczeniem na jeden z pięciu języków roboczych tekstu, który pierwotnie został sformułowany w innym języku.

13. Europa została głęboko dotknięta bólem i cierpieniem związanym ze zbrojną agresją rozpętaną przeciwko Ukrainie rok temu. Zgromadzenie było głęboko poruszone obecnością osób z regionów dotkniętych wojną. Sytuacja ta zrodziła nowe pytania: „dobrze byłoby, wraz z Kościołem powszechnym, zastanowić się, jak ukazywać Chrystusa w warunkach wojennych i post-konfliktowych. Jak dotrzeć z Dobrą Nowiną do ludzi dotkniętych przemocą i gwałtem?” (Ukraina, Kościół łaciński).

14. Kościoły europejskie są głęboko dotknięte kryzysem nadużyć seksualnych i nadużyć innego rodzaju. Podkreślono przede wszystkim, że odważny głos ofiar „trafił w sedno tego, co jest potrzebne naszemu Kościołowi: nawrócenia” (Irlandia). Ponieważ stawką jest wiarygodność Kościoła, konieczne jest zajęcie się zarówno przypadkami nadużyć i ranami, jakie powodują, jak i kwestią zarządzania nimi przez władze kościelne.

15. Doświadczenie synodalne odbywa się w specyficznym kontekście charakteryzującym Kościoły europejskie, poczynając od przecinającej je różnorodności, wywołującej także napięcia między jego częściami: między Europą Wschodnią i Zachodnią – co jest dziedzictwem podziału kontynentu na przeciwstawne bloki pod koniec II wojny światowej – ale także między Północą i Południem, między krajami o tradycji katolickiej i pozostałymi, w których katolicy czy nawet chrześcijanie od wieków stanowią mniejszość. Prace Zgromadzenia odkrywają jednak obraz Europy i Kościołów europejskich o wiele bardziej zróżnicowany niż tradycyjne stereotypy wielkich bloków, jednorodnych i przeciwstawnych. Pluralizm wyznań, który od wieków charakteryzował Europę, jest dziś gruntem, na którym rozkwitają wielorakie inicjatywy ekumeniczne, począwszy od ekumenizmu stosowanego w praktyce.

16. Kontekst religijny współczesnej Europy jest naznaczony przede wszystkim przez zjawisko sekularyzacji: „nasza bogata europejska tradycja chrześcijańska jest naznaczona również bagażem, który niesiemy w kontekście wyraźnej sekularyzacji. W tym kontekście musimy otworzyć nowe drogi dla pragnienia «wyjścia na spotkanie wszystkich z płonącym światłem Ewangelii»” (Malta). „Negatywna postawa potępienia wobec świata i społeczeństwa jest jałowa. Mamy wiele do zaoferowania światu, ale też wiele do otrzymania. Otwartość na świat może pomóc nam lepiej zrozumieć Ewangelię. [...] Cały proces synodalny zaprasza nas do zrozumienia znaków naszych czasów, w tym znaków współczesnego zsekularyzowanego społeczeństwa” (Belgia). Wśród aktualnych wyzwań wymienia się konieczność podjęcia „dialogu ze współczesną kulturą i myślą, w kwestiach takich jak sztuczna inteligencja, robotyka czy kwestie tożsamości płciowej (LGBTQIA+)” (Portugalia). Pomimo trudności, proces synodalny jest postrzegany jako szansa w ramach zsekularyzowanej kultury: „Poszerzając nasz namiot, musimy być w stanie towarzyszyć jak największej liczbie osób na drodze doświadczenia chrześcijańskiego” (Monako).

17. Kościoły w Europie muszą także zmierzyć się z problemem migracji. Spowodowana wojnami lub katastrofalną sytuacją ekonomiczną, pozbawia ona członków także wspólnoty chrześcijańskiej, zubożając je i czyniąc niemal bez znaczenia. Niektórym „grozi – z różnych powodów, przede wszystkim z powodu ubóstwa i zjawiska migracji – zniknięcie i przerwanie

przekazu tradycji wiary” (Mołdawia). Gdzie indziej natomiast wspólnoty zmagają się z nagłym napływem obcokrajowców, którzy mogą nawet stanowić zdecydowaną większość: „nowa rzeczywistość Kościoła katolickiego w Grecji: 50 tysięcy greckich katolików i 150 tysięcy katolików imigrantów i uchodźców [...] W niektórych parafiach większość stanowią obcokrajowcy (95% w 3 parafiach w centrum Aten, na Rodos, na Mykonos), przy niewielkiej obecności Greków. Kilkuset Afrykanów ukrywa się, ponieważ nie mają dokumentów. Inne parafie mają wielonarodowe oblicze. Jedynie na wyspach o wielowiekowej obecności katolików wszyscy to Grecy. Problem się pogłębia, ponieważ wiele tysięcy imigrantów żyje w miastach, wioskach i na wyspach bez obecności katolickiego proboszcza, a więc bez życia Kościoła katolickiego” (Grecja).

18. Kilkakrotnie podkreślano, że Kościoły w Europie są Kościołami męczeństwa, odnotowując także prośbę o sporządzenie wspólnego martyrologium europejskiego, „aby szerzyć pamięć o męczennikach naszego kontynentu i pozwolić prowadzić się ich świadectwu, aby wzrastać w wierze i wierności naszej chrześcijańskiej i katolickiej tożsamości” (swobodna wypowiedź jednej z osób zaproszonych).

19. W obliczu tak złożonych wyzwań większość delegacji wyraziła potrzebę ożywienia słuchania Słowa Bożego: „Kościół musi koniecznie poświęcić Słowu Bożemu tyle miejsca, na ile ono zasługuje, włączając na nowo wymiar duchowy w swoje zwykłe życie, we wszystkie działania duszpasterskie, a także w sprawowanie władzy” (Francja).

2. KU KOŚCIOŁOWI SYNODALNEMU W PERSPEKTYWIE EUROPEJSKIEJ

20. Dyskusja i wymiana, która zaczęła się od DTC, doprowadziły do wyodrębnienia siedmiu punktów odniesienia dla drogi budowania Kościoła synodalnego w perspektywie europejskiej. Są to wspólne intuicje, z których wszyscy możemy czerpać inspirację i realizować je wcielając w konkretne konteksty lokalne: 1) duchowy wymiar synodalności w perspektywie ciągłego nawracania się do Chrystusa; 2) ponowne odkrycie wspólnej godności chrzcielnej i jej implikacji; 3) nieodłączny związek synodalności z misją; 4) dialog jako sposób życia Kościoła; 5) zobowiązanie do przewycięzania uprzedzeń i pojednania pamięci; 6) preferencyjne traktowanie rodzin, kobiet i młodzieży; 7) przyjęcie metody synodalnej we wszystkich procesach eklezyjalnych.

2.1 W drodze z Chrystusem, napelnieni Jego Duchem

21. Styl życia Jezusa, Jego egzystencja kenotyczna w służbie ludzkości, jest drogą, do której podjęcia zaproszony jest każdy chrześcijanin i każda wspólnota chrześcijańska: „Nawrócenie, rozumiane jako wewnętrzne i zewnętrzne upodobnienie się do Chrystusa Sługi, powinno być pierwszym i ostatnim kryterium drogi synodalnej, która kształtuje styl Kościoła przyszłości” (Turcja). Sam termin „synod” odnosi się do osoby Jezusa: „W naszej drodze synodalnej podkreślano obraz Kościoła jako wspólnoty wszystkich wiernych Chrystusa. Wiernych, którzy są z Chrystusem, który powiedział o sobie: «Ja jestem *hodos*» = drogą (także: prawdą i życiem).

[...] chrześcijanie są *synodoi* (Ignacy z Antiochii). Synodalność jest więc przede wszystkim «con-Chrześcijaństwem». A *synodoi* są wszyscy będący «z Chrystusem». To znaczy: właśnie dlatego, że z Chrystusem i tylko na tej chrystologicznej podstawie, wszyscy ochrzczeni są w czasie zbawienia *synodoi*, są takimi w naśladowaniu Chrystusa i w służbie braciom, w pielgrzymowaniu ku Chrystusowi zmartwychwstałemu” (Bośnia i Hercegowina).

22. Komplementarnie, liczne wystąpienia w sesjach plenarnych i w grupach wskazywały na Ducha Świętego jako głównego protagonistę i siłę napędową drogi synodalnej. Czeski teolog Tomáš Halík zasygnalizował to w swojej wstępnej refleksji duchowej: „To przede wszystkim poprzez duchowość – doświadczenie duchowe poszczególnych wierzących i całego Kościoła – Duch Święty stopniowo wprowadza nas w całą prawdę”. Doświadczaliśmy tego bezpośrednio podczas praskiego Zgromadzenia, rozmyślając nad ikoną Zesłania Ducha Świętego zaprezentowaną przez Kościół słowacki: wszyscy obecni są zjednoczeni, chociaż kolory ich ubrań są różne. Obraz ten odzwierciedla to, czego doświadczaliśmy: różnorodność wyrażanych opinii nie jest przeszkodą dla deklarowanego przez wszystkich pragnienia bycia wiernym Chrystusowi i wspólnego uczestnictwa w budowaniu Kościoła jedności w różnorodności, prowadzonego przez Ducha Świętego, *cum Petro* i *sub Petro*.

23. Podążanie drogą synodalną wymaga „zachowania ducha ciągłego rozeznawania, aby Kościół mógł być zawsze miejscem osobistego i wspólnotowego spotkania z Jezusem i Jego Ewangelią oraz punktem wyjścia dla misji” (Portugalia). Jeśli Chrystus jest naszym wzorem, a Duch Święty jest źródłem energii, która nas pobudza, to postawa nawrócenia i troska o wymiar duchowy są niezbędne, abyśmy pozostawali otwarci na ich głos. W sercu Kościoła synodalnego może być zatem tylko osobista relacja z Bogiem: „Tylko wtedy, gdy mamy osobiste doświadczenie Boga Ojca, możemy być dla siebie nawzajem braćmi i siostrami w Chrystusie, wychodząc do świata z treścią Ewangelii i ukazując bogactwo wiary” (Słowenia). Pielęgnowanie tej relacji wymaga zaangażowania się w drogę nawrócenia, która obejmuje również wspólnoty jako całość oraz przekraczając je: „Wierzimy, że fundamentem wszystkich naszych działań, pragnień i propozycji musi być osobiste i wspólnotowe nawrócenie oraz jedność z Chrystusem, z sobą nawzajem i z naszymi braćmi i siostrami” (Hiszpania).

24. Wierność Chrystusowi powinna być przeżywana także jako duchowe zjednoczenie z tymi, którzy oddali życie za Ewangelię: „Męczeństwo mężczyzn i kobiet, konsekrowanych lub nie, uczy nas, że komunია jest możliwa pomimo ciężkich prób; że wierność Bogu jest najpiękniejszym świadectwem, jakie można dać ludzkości wszystkich czasów” (Albania). Istotnie, „męczennicy chrześcijańscy nie oddali życia za jakiś zwyczaj, ale za Prawdę – za Chrystusa” (Węgry).

2.2 Odkrywanie na nowo wspólnej godności wypływającej z chrztu

25. „W chrzcie jesteśmy wszczępieni w Chrystusa” (Słowenia). Wiele wypowiedzi na temat DTC podkreśla związek z Chrystusem przez chrzest i wynikające z tego konsekwencje: „wszyscy jesteśmy powołani do świętości i ponosimy wspólną odpowiedzialność za budowanie Kościoła”. Dlatego: „Musimy uznać i potwierdzić naszą wspólną godność wynikającą z chrztu

jako podstawę odnowy życia i służby w Kościele. Każdy ochrzczony musi stać się bardziej świadomy swojej tożsamości, godności i powołania w Chrystusie. [...] Każde powołanie musi być lepiej rozumiane i szerzej doceniane, jeśli mamy pielęgnować kolegialną naturę Kościoła” (Szkocja). Proces synodalny okazał się dla wielu bardzo przydatny jako sposobność do ponownego przyjęcia poprzez doświadczenie tej świadomości: „intuicją, która wyłoniła się mocno podczas tej drogi synodalnej, było ponowne odkrycie godności chrztu i wynikającej z niej wspólnej odpowiedzialności za budowanie i misję Kościoła” (Włochy).

26. Wielokrotnie przypominano o równej godności wynikającej ze wspólnego chrztu. Ta teologiczna afirmacja nabiera bardziej konkretnego i palącego wymiaru, gdy skłania nas do postawienia sobie pytania o miejsce i rolę kobiet w Kościele: „Obecne doświadczenie synodalne jest dla wielu ważnym znakiem nadziei i zachęca do wspólnego poszukiwania nowych wiarygodnych dróg. Należy do nich uznanie godności i powołania wszystkich ochrzczonych, a zwłaszcza kobiet” (Szwajcaria). Innymi słowy, „zaangażowanie kobiet nie jest zastępowaniem niedoboru mężczyzn, ale odpowiedzialną realizacją teologii powszechnego kapłaństwa wiernych” (Czechy). Wyzwanie jest jeszcze bardziej kluczowe, gdy chodzi o ludzi młodych.

2.3 Synodalność w służbie misji

27. Synodalność ma wymiar konstytutywnie misyjny. Odkrywając dynamizm ewangelizacji i odnawiając się, nasze Kościoły lokalne rozumieją, że synodalność i misja są wzajemnie zależne i stanowią stałe zadanie Kościoła. Synodalność jest wspólną wędrówką na różnych poziomach, jest nowym stylem bycia Kościoła misyjnego i stanowi ramy naszego uczestnictwa w Bożej misji: „Jeśli poważnie traktujemy zasadę synodalności, to misja nie może być rozumiana jako proces jednostronny, ale raczej jako towarzyszenie w duchu dialogu, poszukiwanie wzajemnego zrozumienia. Synodalność jest procesem nauki, w którym nie tylko nauczamy, ale i uczymy się” (Tomáš Halík, Wstępna refleksja duchowa).

28. Podążając jako misyjny Kościół synodalny, spotykamy kompanów, których uczymy się kochać i cenić, ponieważ razem jesteśmy powołani do dawania świadectwa o miłości Chrystusa w zranionym świecie. Oczekiwania ludzi wobec Kościoła są wielkie. Wierni chcą kształtować ten misyjny Kościół i chcą, aby ich zdanie, ich codzienne życie, ich troski, ich cierpienia były wysłuchane.

29. Bycie Kościołem misyjnym znaczy jednocześnie słuchać jako naśladowcy Chrystusa, dostrzegać egzystencjalne rany ludzi, ludzkości i stworzenia oraz działać na rzecz ich rozwiązywania: „Kościół synodalny może pomóc uzdrowić i zaleczyć te rany. Może pomóc nam pojednać się z samym sobą, z Bogiem, z sobą nawzajem i ze stworzeniem” (Irlandia). Ciepło przyjęto podkreślenie przez DTC służebnego charakteru misyjnego Kościoła synodalnego. Aby wyrazić jego znaczenie, często powraca obraz Kościoła jako szpitala polowego.

30. W naszych czasach nie brakuje ran w Europie i na całym świecie: wojna w Ukrainie, kryzysy egzystencjalne ludzi, degradacja środowiska, pandemia i rany zadane ludziom przez Kościół wskutek nadużyć i wszelkich form przemocy, wykluczenia i upokorzenia. „Wiele głosów wyraża wdzięczność za to, że dokument skupia się na palących kryzysach współczesności. Myślimy w szczególności o kryzysach egzystencjalnych związanych z ochroną stworzenia, sprawiedliwością klimatyczną, wojnami, ubóstwem i chorobami. Jako Kościół w Szwajcarii możemy wiarygodnie zaangażować się w te kryzysy, jeśli będziemy pracować również nad naszymi wewnętrznymi problemami i je rozwiązywać” (Szwajcaria).

31. Synodalność wspiera Kościół w procesie stawania się coraz bardziej misyjnym, ale też szybko ujawnia przeszkody i napięcia, które trzeba po drodze pokonywać lub znosić. Kościół synodalny przyjmuje inne kryteria oceny; nie unika dialogu, ale go poszukuje; nie dewaluuje, ale stara się wyjść z własnego bezpieczeństwa i zakwestionować siebie; otwiera przestrzenie dla poszukiwań i szuka rozwiązań pomocniczych, jeśli to konieczne.

2.4 Wzrastanie jako Kościół dialogu

32. Dla Kościoła dialog jest sposobem życia o mocnych podstawach trynitarnych i eklezjologicznych, który powinien kształtować nasze relacje na wszystkich poziomach, poczynając od relacji wewnątrz i między naszymi Kościołami lokalnymi. Następnie dotyczy on relacji ekumenicznych i międzyreligijnych, relacji ze społeczeństwem oraz podejścia do osób wykluczonych i zranionych.

33. Nasze Kościoły lokalne charakteryzuje bogata różnorodność, nie zawsze jednak łatwa do pogodzenia: współistnieją w nich różne narodowości i grupy etniczne, a także wierni wywodzący się z zachodniej i wschodniej tradycji naszego Kościoła. Na tę wewnętrzną różnorodność zwracają uwagę zwłaszcza Kościoły Mołdawii, Rumunii i Ukrainy: „W kontekście mniejszościowym dodatkową trudność stanowi różnica kultur wśród katolików należących do tej samej wspólnoty kościelnej, którzy doświadczają rozdzielenia tradycji, języków i zamknięcia w poczuciu przynależności, co rodzi podziały” (Mołdawia). W każdym razie „różnorodność nie może być postrzegana jedynie jako problem, ale jako bogactwo (obrzędy różnych Kościołów, liturgia, historia i tradycje Kościołów narodowych w Europie, itd.). Wszystkie te rzeczywistości wymagają przemiany naszych serc, języka, którego używamy w odniesieniu do dzisiejszej kultury. Wszyscy czujemy się włączeni w drogę spotkania, która zaczyna się od naszej *metanoi*” (Grupa robocza języka włoskiego).

34. W odniesieniu do stosunków z innymi wyznaniem chrześcijańskimi i religijnymi zwrócono uwagę, że w wielu częściach Europy katolicy stanowią niewielką mniejszość i mają bogate doświadczenie tego, co znaczy myśleć i żyć ekumenicznie, zarówno z Kościołami protestanckimi, jak i prawosławnymi. Wiele Kościołów lokalnych jest zaangażowanych w dialog z judaizmem oraz w dialog międzyreligijny, zwłaszcza z islamem (np. Turcja, Bośnia i Hercegowina, Albania): „Ekumeniczny wysiłek wspólnoty katolickiej wobec prawosławnych (w kraju jest bardzo mało innych chrześcijan) oraz praca nad dialogiem z muzułmanami i

wspólnotą żydowską są częścią życia Kościoła w społeczeństwie mieszanym religijnie i etnicznie” (Bośnia i Hercegowina).

35. Kościoły w krajach Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej mają świadomość, że znajdują się na granicy ze światem prawosławnym lub żyją wspólnie z wiernymi Kościoła prawosławnego, którzy stanowią większość społeczeństwa. Współistnienie nie zawsze było łatwe i wciąż istnieją rany do zagojenia. Kościoły lokalne chcą się zmierzyć z tym zadaniem: „Droga synodalna reaktywowała świadomość ekumeniczną. Kościół greckokatolicki ma w swoim DNA powołanie ekumeniczne i boleśnie odczuwa brak jedności chrześcijan. Nie jesteśmy po prostu na geograficznej granicy z prawosławiem, ale przede wszystkim z naszymi prawosławnymi braćmi i siostrami, z którymi dzielimy to samo dziedzictwo obrzędowe i kulturowe. Oczywiście chcemy wzmocnić nasze zaangażowanie w ekumenizm ze wszystkimi wyznaniem, ale szczególnie z naszym siostrzanym Kościołem, wykazując ducha inicjatywy i kreatywności, przezwyciężając rany i niesprawiedliwości przeszłości poprzez autentyczne uzdrowienie pamięci” (Rumunia).

36. Kościoły Europy Zachodniej i Północnej korzystają z dobrych relacji ekumenicznych z Kościołami protestanckimi. Podkreślano, że spotkania modlitewne, ale także wspólne kroczenie, nie powinny ograniczać się do corocznego obchodu Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan, ale powinny wykroczać poza niego, wskazując nowe możliwości. Delegacja łotewska opowiedziała na przykład o tradycji ekumenicznej Drogi Krzyżowej, która odbywa się w Rydze w Wielki Piątek już od 18 lat i była organizowana także w czasie pandemii z udziałem wspólnot luterańskich i baptystów.

37. Styl dialogu dotyczy także stosunków ze zlaicyzowanym społeczeństwem: „W Europie [zmiana] przybiera specyficzną formę poprzez konfrontację z coraz bardziej zeświecczonym społeczeństwem. W praktyce nie istnieją już jednolite społeczeństwa chrześcijańskie. Nie jest dobrze jedynie obserwować tę sytuację lub przeżywać ją jako zagrożenie i jako coś, czemu należy się przeciwstawić. Jako Kościół żyjemy w świecie, ale niekoniecznie w świecie chrześcijańskim. Wymaga to zmiany mentalności i prawdziwego nawrócenia z naszej strony” (Belgia). Jednocześnie, w obliczu zeświecczenia i różnorodności kulturowej, niektórzy wyrażają obawy, że nauczanie Kościoła zostanie rozwodnione i zmieni się na przykład tradycyjne rozumienie małżeństwa i rodziny. Wzywają Kościół do pozostania w dialogu ze światem, nie stając się jednak światowym.

38. Kościoły lokalne w Europie są świadome, że konieczne jest podjęcie i trwanie w dialogu ze społeczeństwem. Dialog ze światem pomaga Kościołowi być misyjnym, znać i rozumieć cierpienia i rany ludzi i stworzenia oraz działać odpowiednio, przede wszystkim wewnątrz: zauważono napięcie „pomiędzy zmianami społeczno-ekologicznymi, których wymagamy od społeczeństwa dla pokojowego współistnienia w sprawiedliwości w czasach wielorakich kryzysów, a naszym brakiem zdolności do nawrócenia na rzecz większej sprawiedliwości” (Grupa robocza online w języku angielskim). Dla zaangażowania na rzecz sprawiedliwości, pokoju i pojednania czas nagli.

2.5 Zajęcie się otwartymi ranami, przewycięzenie uprzedzeń, pojednanie się z przeszłością

39. Kościół zadał głębokie rany i jednocześnie został głęboko zraniony. Wiele wypowiedzi składa hołd „kobietom i mężczyznom, którzy odważnie ujawnili się, by powiedzieć o seksualnym, instytucjonalnym, emocjonalnym, psychologicznym, fizycznym i duchowym wykorzystywaniu przez członków Kościoła” (Irlandia) i wskazuje, jak rany spowodowane przez nadużycia osłabiają wiarygodność Kościoła. Wyrażając rozczarowanie władzami kościelnymi za ich lekceważące i pozbawione empatii traktowanie tych osób, niektórzy pytają: „Do jakiego stopnia rozróżnia się jeszcze członków instytucji od samej instytucji?” (kraje nordyckie). Inni widzą odpowiedzialność za tuszowanie nadużyć zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i systemowym: „Istnieją poważne winy indywidualne; zbyt wielu członków duchowieństwa nadużyło swojej władzy, a osoby odpowiedzialne, nie tylko biskupi, tuszowały okrucieństwa. Istnieją jednak również systemowe przyczyny nadużywania władzy. Nie możemy im zaprzeczać. Jesteśmy zdecydowani wyciągnąć duchowe i strukturalne konsekwencje” (Niemcy). Niektórzy wzywają do podjęcia bardziej zdecydowanych kroków w celu rozwiązania problemu w bardziej przejrzysty sposób: „nadużycie jest otwartą raną i pozostanie barierą dla komunii, uczestnictwa i misji, dopóki nie zostanie w pełni podjęte” (Irlandia).

40. „Tylko wtedy, gdy słuchamy głosów, które często pozostają niesłyszane, jesteśmy w stanie wzrastać i rozeznawać. W sposób szczególny chcemy wsłuchać się w głosy pewnych specyficznych grup w Kościele: ubogich, zmarginalizowanych, tych, którzy czują się wykluczeni lub niemile widziani, wspólnoty LGBTQIA+, rozwiedzionych żyjących w powtórny związek małżeński, migrantów i tych, których życie nie potoczyło się tak, jak by sobie tego życzyli” (Holandia). Należy utrzymać związek między reformą synodalną a troską o ofiary i osoby marginalizowane w Kościele: „w zmaganiach o przyszłość Kościoła chcemy na pierwszym miejscu postawić konkretnych ludzi i ich cierpienie” (wielojęzyczna grupa robocza). Często wspomina się także o chorych i niepełnosprawnych. Pilne jest podjęcie działań, gdyż wiele osób i grup „czuje się odrzuconych, pogardzanych i dyskryminowanych w naszym Kościele, często nie bez powodu. Proszą o możliwość spotkania bez lęku i o szczerzy dialog jak równy z równym. Czas ucieka: uznajmy, że istnieje potrzeba prawdziwego nawrócenia!” (Szwajcaria).

41. Podczas Zgromadzenia pojawiły się nie tylko różnice zdań, ale także wzajemne oskarżenia. Dla Kościołów Europy droga do spotkania i wzajemnego zaufania jest jednak wciąż otwarta: „Podkreślamy radość z bycia na tej samej drodze między krajami i Kościołami Europy, z możliwości odkrycia, że wszyscy doświadczamy różnych cierpień i przeżyć, ale łączy nas miłość Chrystusa” (Grupa Robocza w języku francuskim). Zgromadzenie Praskie nie jest na końcu tej drogi, ale tylko krok od jej rozpoczęcia: wszyscy potrzebujemy czasu na głębsze zrozumienie tego, co mówią inni, co dla niektórych jest czasem trudne do przyjęcia i co wymaga dalszej refleksji, studium, rozeznania i wsłuchania się w głos Ducha Świętego, który chce nas prowadzić do wspólnej przyszłości: „Idźmy razem w sposób, w jaki Duch Boży prowadzi nasz

Kościół: w wielu miejscach, z wieloma ludźmi, w wielu formach. Jest to *kairos* Kościoła, aby odkryć i ukształtować własną synodalność” (Niemcy).

42. Spotkanie i wymiana zdań między delegatami, szczególnie podczas pracy w grupach, uświadomiły, że różnice światopoglądowe nie przebiegają tylko między Wschodem i Zachodem, Północą i Południem. Mimo rzeczywistych różnic między Kościołami lokalnymi nie można rysować uproszczonego obrazu Europy zakotwiczonej w starych podziałach. Wkład Luksemburga wspomina o „wielkiej przepaści między tymi, którzy szukają reformy, a nawet transformacji, a tymi, którzy boją się zmian aż do ich odrzucenia. Niech te różnice sprawią, że z ciekawością będziemy odkrywać argumenty innych, niech sprawią, że będziemy czujni, by szanować się nawzajem, by budować przyszłość naszych wspólnot razem, a nie przeciwko sobie, widząc w różnorodności bogactwo”.

43. Wezwanie do nawrócenia wybrzmiało w kontekście wzajemnych uprzedzeń ze strony jednostek, a nawet całych wspólnot, w tym Kościołów lokalnych. Wszyscy musimy „uznać różnorodność środowisk życia i doświadczeń historycznych” (Chorwacja), aby oczyścić się z pamięci historycznej, która nie pozwala nam zbliżyć się do siebie z postawą otwartości i zaufania: „Czytając DTC, jesteśmy zachwyceni globalną różnorodnością realiów naszej wspólnej wiary w Chrystusa. Relacja słuchanie-wyrażanie stała się bardziej zrównoważona, a my wszyscy staliśmy się bardziej świadomi wartości specyficznego sposobu wyrażania się każdego z nas” (Rumunia).

44. Niektórzy delegaci otwarcie wyrażali potrzebę, abyśmy wszyscy nawrócili się i oczyścili naszą pamięć, aby pogodzić nasze Kościoły lokalne i stać się bardziej wiarygodnymi dla zeświecczonych społeczeństw. Wszyscy musimy podważyć nasze sztywne pozycje teologiczne i duszpasterskie, aby lepiej odpowiedzieć na współczesne wyzwania. „Proces laicyzacji nie spowodował zaniku chrześcijaństwa, jak niektórzy się spodziewali, ale jego transformację” (Tomáš Halík, Wstępna refleksja duchowa). Potrzebujemy eklezjologii kenotycznej, aby nie bać się śmierci niektórych form Kościoła: „Misja pokonuje wiele problemów, ponieważ oznacza wyjście z siebie. W niebezpieczeństwie utraty jest większa możliwość otrzymania” (Grupa robocza języka włoskiego).

2.6 Zwrócenie szczególnej uwagi na rodziny, kobiety i młodzież

45. Wiele wystąpień skupiło się na wsparciu dla rodzin, które są odpowiedzialne za umacnianie i przekazywanie wiary oraz formację liturgiczną, wychowują młodzież i są podmiotami ewangelizacji: „najważniejszym miejscem formacji jest rodzina, która z różnych powodów przeżywa kryzys: należy podkreślić wysiłki duszpasterskie wobec rodzin” (Słowacja). „Rodzina jest podstawową komórką społeczeństwa, gdzie uczymy się tolerancji i wzajemnej akceptacji, i gdzie możemy powrócić w czasach kryzysu. Dlatego jesteśmy powołani do pracy na rzecz małżeństwa i rodziny” (Węgry). Zobowiązanie to ma również wartość ekumeniczną i międzyreligijną: „Pięć wyznań religijnych (islam, bektaszyci, prawosławni, ewangelicy, katolicy) oficjalnie uznanych przez państwo utworzyło wspólnie Radę Międzyreligijną. Poza monoteizmem, który nas charakteryzuje, tym, co nas najbardziej łączy i co, jak sądzimy,

możemy dziś zaoferować człowiekowi, są wartości ludzkie, które czujemy, że dzielimy” (Albania). Stwierdza się to ze szczególnym uwzględnieniem rodzin.

46. W wystąpieniach praktycznie wszystkich delegacji poświęcono miejsce na temat uczestnictwa i roli kobiet w Kościele. „Wiele kobiet wyrażało swój ból z powodu odmowy ich udziału w życiu Kościoła i mówiło o poczuciu wykluczenia i dyskryminacji. Kobiety odgrywają kluczową rolę w życiu Kościoła, ale wiele mężczyzn i kobiet mówiło o Kościele, który «wyklucza» pełnię darów kobiet” (Irlandia). Jest to jeden z najczęściej powtarzających się punktów (i to w bardzo podobnych słowach) poczynszy od Białorusi, która podkreśla „większą uwagę na rolę kobiet w życiu Kościoła (na podstawie sakramentu chrztu, jako członkinie Ludu Bożego o równej godności, muszą one zajmować należne im miejsce w realizacji misji i działalności Kościoła”), po Luksemburg, który wzywa do „wzmocnienia roli kobiet i ich udziału na wszystkich szczeblach życia kościelnego, uwzględniając wreszcie ich charyzmaty i talenty”.

47. Nie zabrakło też uwagi poświęconej młodzieży, która jest bardziej teraźniejszością niż tylko przyszłością naszych Kościołów. „Bardziej niż kiedykolwiek młodzi ludzie szukają przynależności, autentyczności i niezależności. Wielu cierpi na depresję i samotność, a nikt tak naprawdę się o nich nie troszczy i ich nie słucha. Młodzi ludzie są w naszym Kościele już teraz, a nie dopiero w przyszłości” (Holandia). Słowacja ubolewa nad „nieobecnością młodych w życiu Kościoła”, ponieważ to oni mogą nauczyć Kościół jak być misyjnym. Kościół potrzebuje „młodych, którzy przyjmują misję Chrystusa, którzy dają świadectwo, którzy prowadzą dialog, którzy przedstawiają innym wspólnotom i narodom wszystkie te wartości, które wnosimy w nasze życie jako młodzi katolicy” (Międzynarodowa Konferencja Biskupów Świętych Cyryla i Metodego).

2.7 Nadać metodzie synodalnej charakter zwyczajny i strukturalny

48. W miarę postępu prac, uświadomiono sobie głębię i owocność metody rozmowy duchowej, zwanej też przez niektórych „metodą synodalną”: „Proces synodalny jest darem Ducha Świętego, który wzywa nas do czynnego słuchania, głębokiego dialogu i wspólnotowego rozeznania poprzez metodologię rozmowy duchowej” (Hiszpania). Jak świadczy również bezpośrednio doświadczenie pracy Zgromadzenia Praskiego, rozmowa duchowa sprzyja głębokiej dynamice w zaangażowanych osobach: pozwala być słuchanym i prosi o nauczenie się słuchania poprzez wyjście ze swoich uprzedzeń i zaakceptowanie sposobów wyrażania się, które mogą również ranić. Przede wszystkim jednak zachęca do głębokiego osobistego słuchania Słowa Bożego, modlitwy wspólnotowej i nawrócenia. Słucha się braci i siostr, ale jeszcze bardziej słucha się Ducha, który jest prawdziwym protagonistą, i zaprasza do skupienia się na stylu Pana, a nie na własnej ideologii, po to, by określić kroki, które należy podjąć razem. Do tego właśnie odnosi się termin rozeznania, który pozostaje jeszcze dla niektórych niejasny. Przy odpowiednim dostosowaniu metoda synodalna może być stosowana także w sferze ekumenicznej, międzyreligijnej i społecznej.

49. Aby synodalność nie pozostała pojęciem abstrakcyjnym i formalnym, metoda synodalna „potrzebuje pogłębienia, formacji i instytucjonalizacji” (Austria). Z jednej strony potrzebne jest pełniejsze opracowanie teologii synodalności, z drugiej strony wielu podkreśla znaczenie „formacji w synodalności, dla duchownych i świeckich razem” (Anglia i Walia), zwłaszcza poprzez procesy *learning-by-doing*. Możemy wzrastać w stylu synodalnym poprzez praktykę, pod przewodnictwem Ducha Świętego i przy towarzyszeniu osób wyszkolonych. Tak więc delegacja maltańska pyta: „Biorąc pod uwagę wyraźną różnicę, jaką zaobserwowaliśmy pomiędzy procesami, w których «rozmowa duchowa» była centralnym punktem, a tymi, które zdawały się powielać zwykle ankiety, jakie umiejętności i jaka duchowość są potrzebne, aby synodalność nie pozostała tylko koncepcją, ale stała się inspiracją dla naszych struktur, tak by rzeczywiście stały się one przestrzeniami wspólnotowego rozeznawania, w których wola Boża jest naprawdę w centrum?”.

50. Stosowanie metody synodalnej jest zatem wezwaniem do tego, aby stało się ono strukturalne, wchodząc w zwyczajne życie wspólnot „jako właściwe podejście do każdego spotkania eklezjalnego i do realizacji lokalnych planów duszpasterskich” (Mołdawia) aż do kształtowania nowego stylu bycia Kościołem. Według delegacji słowackiej priorytetem jest „wprowadzenie ducha synodalnego w życie wspólnot lokalnych – wprowadzenie aktywnego słuchania i rozeznania duchowego do procesów decyzyjnych”. Dlatego sugeruje się refleksję nad zmianami w prawie kanonicznym, by zachęcić do rozwoju struktur i procedur opartych na metodzie synodalnej. Jednym z priorytetów jest uczynienie „parafii miejscem prawdziwej «kultury synodalnej», gdzie wszyscy są zaproszeni do uczestnictwa, do wyrażenia się, do wniesienia swojego wkładu w działania duszpasterskie, w radach lub zgromadzeniach, przyjmując skuteczną współodpowiedzialność” (Portugalia). Jest to również sposób na uczynienie Kościoła mniej klerykalnym, zimnym i biurokratycznym, czego domagają się niektórzy, zwłaszcza młodzi.

51. Chodzi o to, by nadal uczyć się bycia Kościołem synodalnym, nie zadowolając się krokami już podjętymi, jakkolwiek piękne by one nie były, dając wyraźne świadectwo, że możliwe jest przeżywanie napięć bez postrzegania ich jako nierozwiązywalnych przeciwieństw, które nas przygniatają. Dlatego „konieczna jest formacja w konkretnej praktyce synodalności i autentycznego słuchania drugiego człowieka i Ducha Świętego” (Holandia).

3. KOŚCIOŁY EUROPEJSKIE WOBEC SYNODALNOŚCI: PYTANIA I NAPIĘCIA

52. Centralnym elementem procesu synodalnego jest rozpoznanie napięć, które przewijają się przez Kościoły w Europie. Jak ujął to jeden z delegatów austriackich, napięcia mogą być szansami, ale zależy to od tego, jak się z nimi postępuje: mogą być zamiecione pod dywan albo przekształcone w konflikt ze zwycięzcami i przegranymi, albo mogą stać się drogą do synodalności, która wymaga wtedy otwarcia przestrzeni na eksperymenty. „Europa ma historię konfliktów religijnych, ale napięcia zmniejszają się, gdy słuchamy siebie nawzajem, więc dziękujemy Bogu za ten proces synodalnego słuchania” (Grupa robocza online w języku angielskim).

53. Wielokrotne napięcia różnego rodzaju są często źródłem wielkiego niepokoju. Obraz namiotu zaproponowany przez DTC pozwala jednak zrozumieć, że nie są one konieczne negatywne: bez napięcia namiot się rozpada, natomiast zbyt duże napięcie go niszczy. Napięcia grożą przekształceniem się w polaryzację, ale „polaryzacja szkodzi Kościołowi, ciału Chrystusa” (Grupa robocza online w języku angielskim). Zamiast tego „Napięcia można przezwyciężyć, jeśli namiot jest bezpieczną przestrzenią, w której każdy czuje, że może mówić i być wysłuchany. Rozmowa duchowa była w tym względzie użyteczną praktyką” (Grupa robocza online w języku angielskim). Istnieje zatem ważne wyzwanie: „zamieszkać w napięciach” (Grupy robocze w języku francuskim i włoskim). „Napięcia pozwalają nam mieć możliwość zmiany w bardziej kreatywny sposób i razem możemy szukać sposobów, aby odnieść sukces w tym zakresie” (Grupa robocza w języku angielskim). Zgodnie z tym, niektórzy wolą mówić o komplementarności lub zdolności do utrzymania równowagi pomiędzy polaryzacjami. W tym świetle należy interpretować siedem napięć wyliczonych przez Zgromadzenie Praskie: 1) relacja między głoszeniem prawdy Ewangelii a świadectwem nieskończonego miłosierdzia Bożego; 2) powiązanie między wiernością tradycji a *aggiornamento* (aktualizacją) na wezwanie głosu Ducha; 3) liturgia jako zwierciadło życia Kościoła, w którym odbijają się także jego napięcia; 4) pluralizm koncepcji misji; 5) zdolność wszystkich do podejmowania współodpowiedzialności w różnorodności charyzmatów i posług; 6) formy sprawowania władzy w Kościele, który jest zarówno konstytutywnie synodalny, jak i konstytutywnie hierarchiczny; 7) powiązanie między tym, co lokalne, a tym, co globalne, aby zabezpieczyć zarówno katolicką jedność Kościoła, jak i możliwość wcielania się w różnorodność kontekstów i kultur. W trakcie tej drogi Kościoły europejskie są wezwane do odkrywania swojego dynamicznego potencjału, unikając ryzyka rozbitcia.

3.1 Prawda i miłosierdzie

54. Aby wyrazić to napięcie, niektóre delegacje odwołują się do słów zawartych w nr 30 DTC: „Marzeniem jest Kościół, który żyje pełniej paradoksem chrystologicznym: odważnie głosić swoje autentyczne nauczanie, a jednocześnie dawać świadectwo radykalnej integracji i akceptacji”. Inni, używając innego języka, mówią o napięciu między duszpasterstwem a doktryną, które należy rozwiązywać poprzez dialog całego Ludu Bożego.

55. W każdym razie postawa otwarcia i przyjęcia, którą ukazuje obraz powiększenia namiotu, jest uważana za podstawową cechę Kościoła prawdziwie synodalnego, za miarę jego spójności i nie zna granic. Uznaje się w nim pilną potrzebę prawdziwej bliskości wobec wszystkich ubogich, wykluczonych, ofiar niesprawiedliwości i uprzedzeń, których godność jest deptana: „Nie wystarczy głosić ich przyjęcie, ale musimy wraz z nimi odkryć ich miejsce w Kościele” (Czechy). Jednocześnie podkreśla się ryzyko, że może to prowadzić do rozwodnienia wymogów Ewangelii, do której głoszenia powołany jest Kościół, „odczuwa się potrzebę autentyczności i jasności przekazywania przez Kościół prawdy chrześcijańskiej” (Węgry) oraz wyraża się obawę, że „uwzględnianie rozwiązań duszpasterskich dotyczących tych kwestii może być wstępem do «zmian doktrynalnych»” (Polska).

56. Słowa młodych Słoweńców dobrze wyrażają napięcie między tymi dwoma postulatami: „Młodzi chcą Kościoła bliskiego ludziom, także tym z marginesu, otwartego na sprawy osób żyjących w separacji i w ponownych związkach małżeńskich, osób LGBTQIA+. Ale chcą też, by Kościół jasno mówił, że nie wszystko jest do zaakceptowania! Kościół powinien więc słuchać, ale też mówić całą prawdę z wielką miłością!” (Słowenia).

57. Oba te podkreślenia są sposobem odpowiedzi na potrzebę autentyczności uczniów, którzy chcą zachowywać się jak ich Pan: „Zbieżność między DTC a rozeznaniem Kościołów lokalnych wzmacnia troskę o Kościół otwarty dla wszystkich, ponieważ jego oczy są utkwione w Chrystusa: młodzi, ubodzy i wykluczeni, osoby niepełnosprawne, homoseksualiści, rozwiedzeni i powtórnie wstępujący w związek małżeński, wszyscy muszą czuć, że są oczekiwani w Kościele i że mają w nim swoje miejsce, ponieważ są członkami tego samego ciała, ciała Chrystusa (por. 1 Kor 12)” (Francja).

58. Zarówno przyjęcie wszystkich jako znaku bezwarunkowej miłości Boga, jak i głoszenie prawdy Ewangelii są postulatami zakorzenionymi w wyjątkowej misji Kościoła: „Bóg jest Prawdą, dlatego chce, aby każdy człowiek mógł tę Prawdę poznać i nią żyć. [...] Tylko Jezus Chrystus jest jedynym Panem i Zbawicielem świata. A wzorem wszystkich relacji międzyludzkich jest Bóg w Trójcy Osób” (Ukraina, Kościół łaciński).

59. To napięcie nie może być rozwiązane raz na zawsze, ale należy je przeżywać w sposób odpowiedzialny, opierając się pokusom podejścia ideologicznego, a w zamian czyniąc krok w kierunku większej głębi duchowej: „napięcie między duszpasterstwem a doktryną [...] może odpowiadać napięciu między miłością a prawdą. Zamiast przeciwstawiać się im, czyż nie należałoby raczej wyrazić ich komplementarności w rozumieniu Psalmu 85: «Miłość i prawda spotkają się z sobą?»” (Grupa robocza języka francuskiego). Drogą jest spojrzenie kontemplacyjne, które pozwala nam lepiej poznać Pana Jezusa i sposób, w jaki potrafił On wyrazić te dwa dążenia: „fundamentalna prawda o Jezusie Chrystusie jest chwilą łaski i miłosierdzia, ponieważ miłosierdzie prowadzi do prawdy” (Grupa robocza online w języku angielskim). Ta kontemplacyjna postawa jest podstawą koniecznego rozeznania: „Bezwarunkowe przyjęcie nie przeszkadza rozeznaniu w wyrażaniu miłosierdzia i prawdy w poszczególnych przypadkach” (Francja).

60. Stąd potrzeba „formacji do prawdy i miłosierdzia: formacji, która utrzymuje w ciągłości autorytet Pisma Świętego, Tradycji, Magisterium i osobistego doświadczenia” (Anglia i Walia). Ale jeszcze bardziej zasadniczo spotykamy się tu z wezwaniem do osobistego i wspólnotowego nawrócenia: „W jaki sposób Kościół, starając się poszerzyć przestrzeń swojego namiotu i być bardziej otwartym, powinien zmienić siebie, swoją naukę lub swoją praktykę? I w jakim stopniu powinien prosić swoich członków o zmianę serca i sposobu myślenia, wzywając wszystkich do nawrócenia? Wspólna droga nawrócenia staje się jedną z pierwszych form uczestnictwa” (Malta).

3.2 Tradycja i *aggiornamento* (aktualizacja)

61. „Być może najbardziej wszechobecnym napięciem w Europie jest rosnąca przepaść między Kościołem a kulturą świecką. Aby pokonać tę przepaść, język Kościoła musi być dostępny dla wszystkich, bez rozwadniania przesłania Ewangelii” (Szkocja). Musimy zdać sobie sprawę, że „język wiary używany w Kościele często bardzo różni się od tego, co ludzie rozumieją i używają w codziennym życiu współczesnego społeczeństwa” (Holandia). W obliczu tego spostrzeżenia, pytanie „Czego Jezus Chrystus chce dziś od swojego Kościoła?”, sformułowane przez delegację portugalską, było różnie i często powtarzane.

62. Obawa przed zerwaniem z tradycją była szczególnie widoczna w odniesieniu do różnic między wrażliwościami teologicznymi dotyczącymi relacji między odwołaniem do tradycji a odczytywaniem znaków czasu. „Rozdźwięk między «tradycją» a «nowoczesnością» staje się coraz szerszy i coraz bardziej natarczywy. Jest to szczególnie bolesne w obszarze liturgii” (kraje nordyckie).

63. Wielu delegatów wzywało do szybkich i radykalnych zmian wynikających ze spotkania teologii z kulturą współczesną: „Musimy stać się Kościołem obecnym, który umie słuchać i być słuchanym. Przemiana Kościoła bez patrzenia tylko do wewnątrz, ale z otwarciem oczu na świat [... utrzymanie] podwójnego dynamizmu: procesu reformy wewnętrznej i odpowiedzi na wyzwania współczesnego świata, odnawiając i zachowując naszą tożsamość chrześcijańską” (Luksemburg).

64. Inni z dystansem odnosili się do wprowadzenia zmian, które mogłyby naruszyć integralność nauczania Kościoła. Na przykład delegacja rumuńska „ma nadzieję, że Kościół będzie otwarty na dialog ze światem, nie stając się «ze świata». Aby członkowie Kościoła wypowiadali się z odwagą i bez kompromisów w sprawach wiary i moralności”. Niektóre wypowiedzi wyrażały obawę przed niewłaściwą reformą Kościoła, która osłabiłaby przesłanie Ewangelii: „Uważamy, że nie jest właściwe, aby Kościół dostosowywał się do «świata» tylko po to, aby nie czuć się prześladowanym lub uważanym za «niemodny»” (Albania).

65. Także tutaj obecność napięcia między tradycją a *aggiornamento* bez bycia przez nie przygniecionym wymaga umiejętności dynamicznego wyrażania związków między tymi dwoma biegunami: „Wszyscy pragniemy rozwijać i wdrażać nowe pomysły, ale musimy znaleźć równowagę między tradycją Kościoła a tym, co nowe” (Estonia). „Pilnym zagadnieniem wydaje się znalezienie mądrego porozumienia między rozbieżnościami a rozwiązaniami duszpasterskimi, które bez naruszania spójności doktrynalnej pozwalają na bardziej odpowiednią odpowiedź na współczesne wyzwania duszpasterskie” (Polska). Aby to osiągnąć, stwierdzono, że „należy zwrócić poważną uwagę na teologię żywej Tradycji (DV 8), która obejmuje, owszem, pamięć historyczną, ale także uważne rozeznanie i osąd ukierunkowany na nowe wyzwania naszego społeczeństwa. Punktem wyjścia jest więc słuchanie Ducha Świętego i rozeznanie znaków czasu (GS 4), które odważnie wychodzi poza doświadczenie historyczne” (Czechy). Synodalność nie może być wykorzystywana i naginana do wspierania pozycji ideologicznych, ani też nie oznacza poświęcania każdej opinii

wyrażonej podczas konsultacji. Jest to raczej dynamiczny sposób słuchania siebie nawzajem z pokorą i pełną otwartością serca na to, co podpowiada Duch Święty.

3.3 Liturgia jako perspektywa odczytywania napięć w Kościele

66. Centralność liturgii, w której skupia się i karmi całe życie Kościoła, sprawia, że jest ona swoistym zwierciadłem, w którym odbija się wspólnota, także jej napięcia. Na przykład znamienne i stymulujące dla rozeznania w Europie jest to, że o liturgii bardzo często mówi się w odniesieniu do złożonych napięć lub trudności duszpasterskich, podczas gdy radość z liturgii w ogóle, a z Eucharystii w szczególności, rzadko znajduje wyraz. Być może jest to coś zbyt oczywistego, ale pozostaje konieczne postawienie sobie pytania w tym względzie.

67. Z fundamentalnego punktu widzenia można dostrzec związek między Kościołem a liturgią, między eklezjologią a teologią liturgii: „Wymiar liturgiczny w Kościele jest miejscem silnych napięć. Napięcia te są częścią głębszego napięcia o charakterze eklezjologicznym. Napięcie eklezjologiczne wynika często z wizji Kościoła opartej na własnych oczekiwaniach” (Grupa robocza języka włoskiego). W tym właśnie kontekście należy rozumieć napięcia i bolączki związane ze starożytną formą liturgii rzymskiej, z wyraźnymi odniesieniami do liturgii przedsoborowej według mszału z 1962 roku we Francji, Anglii i Walii oraz krajach nordyckich.

68. Wielokrotnie wspomina się o liturgii w odniesieniu do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, a w szczególności do sakramentu bierzmowania, co stanowi wielkie wyzwanie w kontekstach, w których nie odpowiada to włączeniu w życie i misję Kościoła, lecz oddaleni. W wielu krajach pojawiają się wezwania do refleksji i działania na rzecz odnowy języka liturgicznego, a głębiej – do pragnienia odnowy, która z jednej strony wyraża tajemnicę wiary i liturgii, a z drugiej – relację między liturgią a życiem. „Niektórzy wierni zauważają, że na ogół w Bułgarii księża i Kościół nie używają współczesnego języka, podczas gdy czasy się zmieniły i kościoły są w połowie puste” (Bułgaria). Gdzie indziej również występuje napięcie między pragnieniem duchowości a zbyt formalną liturgią. Szczególną trudność przedstawia homilia: trzeba „zwrócić uwagę na kształcenie i wspieranie kapłanów [...], którzy muszą być blisko Ludu Bożego, wyrażając także bliskość całego Kościoła poprzez prostotę przepowiadania, które musi być obecne wszędzie” (Mukaczewo).

69. Podsumowując: „Liturgia jest przestrzenią, w której Bóg zaprasza nas do tworzenia jednego ludu i daje nam moc swojego Ducha, abyśmy dołączyli do Jezusa w Jego misji. Musimy pogłębić nasze rozumienie, jak sposób celebracji liturgii może nas dalej formować jako Kościół synodalny” (Malta).

3.4 Rozumienie misji

70. Na głębszym poziomie, wspomniane wyżej napięcia łączą się z tymi dotyczącymi rozumienia misji: „Do czego jesteśmy powołani? Niektórzy mogą pomylić przynależność do Kościoła z zamknięciem się w wygodnym kokonie. Inni wyobrażają ją sobie bardziej jako przestrzeń, w której można mieszać i dopasowywać rzeczy według własnego uznania, bez

poczucia obowiązku czy nawrócenia. Dla niektórych nie jest jasne, co oznacza misja. A jeśli Kościół jest w całości służebny, jak możemy zrozumieć specyficzne dary wyświęconych szafarzy w ramach jednego świętego ludu Bożego?” (Malta). Następstwa tych napięć wymagają dojrzałości: „Ogólnie rzecz biorąc, wydaje się, że istnieje potrzeba pełniejszego przywłaszczenia i przyswojenia takich pojęć jak «misja» i «wymiar misyjny» działalności Kościoła” (Ukraina, Kościół greckokatolicki). Spotykamy się tu z pluralizmem interpretacyjnym: niektóre Kościoły lokalne uważają, że zadaniem Kościoła misyjnego jest umacnianie katechezy i wzrost praktyk religijnych; inne rozumieją misję jako wyjście do świata, aby miłość Boża stała się namacalna dla wszystkich ludzi, zwłaszcza dla wykluczonych i tych, których Kościół zranił; jeszcze inne dodają, że Kościół powinien być domem dla wszystkich ludzi, zwłaszcza dla młodych. Krótko mówiąc, dostrzega się napięcie „pomiędzy zamknięciem się we własnej wspólnocie (elitaryzm) a potrzebą wyruszenia na misję” (Słowacja).

71. Napięcie w rozumieniu misji widoczne jest także w wypowiedziach Kościołów lokalnych dotkniętych poważnie przypadkami nadużyć seksualnych: jak mogą być Kościołami misyjnymi, skoro właśnie zadały dotkliwie cierpienie wielu ludziom? Dotyczy to wiarygodności Kościoła. Uznając ból ofiar, dostrzega się i wyraża poważne napięcia. Wreszcie, także wśród napięć związanych z misją, „wyraża się obawę, że proces synodalny pozostanie bez konkretnych skutków strukturalnych, które są postrzegane jako warunek wstępny wiarygodnej misji” (Austria).

3.5 Współodpowiedzialność wszystkich w różnorodności charyzmatów i posług

72. „Synodalność Kościoła wymaga również uznania darów i charyzmatów każdego wiernego, równej godności każdego z nich, poszukiwania wspólnego wyrażania różnych powołań wewnątrz Kościoła. Jeśli konieczne jest uznanie autorytetu pasterzy i otrzymanej przez nich misji, to równie konieczne jest uznanie *sensus fidei* każdego wiernego, czy to duchownego, czy świeckiego. Posługa święceń może być raczej rozumiana jako służba życiu opartemu na chrzcie, dająca każdemu ochrzczoneму i bierzmowanemu wiernemu pełny udział w życiu i misji Kościoła” (Francja).

73. Jednym z najbardziej widocznych przejawów kapłaństwa wspólnego w ramach synodalności jest pełnienie konkretnych posług i odpowiedzialnych ról, a także udział w zarządzaniu Kościołem na różnych szczeblach, jako sposób realizacji współodpowiedzialności wszystkich ochrzczonego za misję Kościoła, opartej na ich wspólnej godności chrzcielnej. Dlatego mówimy o Kościele ministerialnym jako o konkretnym wyzwaniu, przede wszystkim dla naszej zdolności do wyobrażenia sobie konkretnych form jego realizacji. Proces synodalny prowadzi do pragnienia „Kościoła braterskiego bez wypaczeń klerykalnych” (Belgia) w wykonywaniu wszystkich posług, wyświęconych i niewyświęconych: „W Kościele «całkowicie ministerialnym» przemyśleć zadanie i tożsamość kapłanów” (Włochy); lub – z innym akcentem: „Zaangażowanie świeckich jest sposobnością do uzupełnienia, ale nie zastąpienia, misji osób wyświęconych” (Węgry).

74. W tej perspektywie Zgromadzenie Praskie potwierdza, że „posługa kapłańska jest wielkim darem Boga dla Kościoła” (Francja) i na różne sposoby wyraża głęboką troskę o kapłanów. Podnosi ich pragnienie „pozytywnego wizerunku osoby kapłana” (Austria), ale także wiernych, że są tacy, którzy troszczą się o kapłanów i martwią się ich samotnością: „młodzi ludzie zauważają, że księża w większości są słabo przygotowani do pracy z ludźmi, ale także często samotni i bez odpowiednich rozmówców” (Słowenia). Z drugiej strony brakuje refleksji na temat święceń diakonatu, z wyjątkiem tych przypadków, w których przewiduje się jego otwarcie na kobiety.

75. Niektóre wypowiedzi wskazują również na istnienie pytań dotyczących granic dostępu do święceń: „Historyczna zmienność figury kapłana musi być otwarta na debatę dotyczącą święceń żonatych mężczyzn” (Czechy). Inna kwestia dotyczy święceń kobiet do diakonatu, choć nie jest to sprawa prosta: „Istnieją również napięcia dotyczące tzw. tematów dzielących, takich jak dostęp kobiet do sakramentu święceń, święcenia żonatych mężczyzn” (Portugalia). W szczególności „opinie są podzielone w kwestii święceń kobiet do diakonatu / prezbiteratu” (anglojęzyczna grupa robocza), przy czym w niektórych wypowiedziach zwraca się uwagę, że „kwestia dostępu kobiet do posługi święceń musi być dogłębnie przestudiowana” (Luksemburg).

76. Na szerszym poziomie wiele delegacji podjęło kwestię dostępu kobiet do sprawowania władzy: „kwestia kapłaństwa kobiet nie jest gorącym tematem, ale odbyliśmy wiele dyskusji na temat udziału kobiet w procesach decyzyjnych” (Litwa). Dla niektórych jest to warunek większej owocności Kościoła w Europie: „Nie ma wątpliwości: udział świeckich, a zwłaszcza kobiet na wszystkich szczeblach Kościoła jest odczuwany jako priorytet. [...] Kościół potrzebuje głosu kobiet oraz ich szczególnych cech liderek i budujących wspólnotę” (Holandia).

77. Tak czy inaczej, istnieje duża zbieżność: „Promować rzeczywistą i skuteczną współodpowiedzialność Ludu Bożego, przezwyciężając klerykalizm. Ważne jest promowanie posług świeckich” (Hiszpania). Nie chodzi tu tylko o kwestię miejsca kobiet w Kościele, ale o zrozumienie różnorodności posług jako wyrazu synodalnej natury Kościoła.

78. Wzywa to do pogłębienia kwestii współpracy między kapłanami i świeckimi w misji Kościoła: „To, czego wciąż brakuje, to nie tylko doświadczenie wspólnoty życia, ale także zdrowej współpracy między kapłanami i świeckimi” (Litwa). Wiele wystąpień identyfikuje ją jako miejsce napięć lub frustracji, posuwając się nawet do postrzegania jej jako napięcia między instytucjami a charyzmatami. Dlatego „ważne wydaje się modelowanie współpracy i przyjmowanie posług według możliwości” (kraje nordyckie).

79. Aby ta współpraca była owocna, podkreśla się konieczność specyficznej formacji, dla seminarzystów (formacja początkowa), dla kapłanów (formacja ciągła), i nie tylko: „Formacja wszystkich ochrzczonych jest niezbędna, aby pomóc im w ponownym odkryciu znaczenia ich powołania i ich zadania w Kościele, w logice współodpowiedzialności, a nie zastępstwa” (Grupa robocza w języku włoskim). Ta formacja musi być stała i angażować razem kapłanów i

świeckich, co wymaga stworzenia przestrzeni i możliwości do eksperymentowania. Wreszcie, delegacja turecka jako jedyna wspomniała o kształceniu księży pochodzących z zagranicy, zjawisku dotyczącym prawie wszystkich krajów europejskich, którzy „muszą bardzo dobrze poznać język i kulturę, aby móc włączyć się w społeczność i wcielać Dobrą Nowinę w kulturę lokalną” (Turcja).

3.6 Sprawowanie władzy w Kościele synodalnym

80. Wiele wystąpień dotyczyło różnych aspektów sprawowania władzy w Kościele. Cała odnowa eklezjalna i misyjna, do której zmierza obecny proces synodalny, jest zakorzeniona w dwóch zasadach: w Kościele cała konkretna władza pochodzi od Chrystusa i jest kierowana przez Ducha Świętego: „Każda prawdziwa odnowa i wzmocnienie synodalności Kościoła i w Kościele musi wyjść od podstawowych zasad samego Kościoła, od fundamentów, na których Kościół został założony przez Jezusa Chrystusa, naszego Pana” (kraje nordyckie). Konsekwencja dotyczy samej natury Kościoła, w którym Duch Święty działa do dziś. „Kościół jest zasadniczo synodalny i zasadniczo hierarchiczny. Zadania i wyzwania z tym związane można określić jako «podejmowanie decyzji» i «decydowanie». Nie może być zwycięzców ani przegranych. Duch Święty [...] jest często trzecią opcją” (Austria).

81. „Istnieją sztywności, które należy przezwyciężyć: nadmiernie odgórne sposoby rozumienia sprawowania władzy, formy klerykalizmu na różnych poziomach (nie tylko wśród prezbiterów), zapominanie, że gdy coś dotyczy wszystkich, powinno być przedyskutowane ze wszystkimi. Ci, którzy są odpowiedzialni we wspólnocie, mają za zadanie angażować i doceniać wkład wszystkich, ponieważ od wszystkich możemy się czegoś nauczyć” (Włochy). Poza tym „Kapłaństwo powszechne wszystkich nie stoi w sprzeczności z kapłaństwem ministerialnym i odwrotnie. Już w procesie synodalnym doświadczamy wspólnego decydowania. Jak możemy dojść do wspólnej decyzji?” (Niemcy).

82. Dlatego potrzebna jest głęboka zmiana: „Należy zbudować synodalny model instytucjonalny dla sprawowania władzy i autorytetu w Kościele, ze strukturami i organami, które odzwierciedlają ducha synodalności [...], a nie pełnią jedynie funkcje konsultacyjne” (Mukaczewo). „Synodalność wydaje się wymagać głębokiej zmiany mentalności w Kościele, zwłaszcza u tych, którzy sprawują w nim odpowiedzialność” (Belgia). Z drugiej strony „wierni muszą być bardziej świadomi, że są częścią Kościoła i że są niezbędni dla jego działania, pamiętając, że różnorodność charyzmatów bez porządku hierarchicznego staje się anarchią, tak jak surowość hierarchii bez żywego charyzmatu staje się dyktaturą” (Mukaczewo).

83. Zmiana ta musi znaleźć odzwierciedlenie w konkretnych decyzjach, co do których Kościół jest wezwany po to, by je rozeznąć. „Odwaga i mądrość Ducha Świętego będą niezbędne, aby zrewidować i zainspirować wszelkie konieczne zmiany doktrynalne, strukturalne, kanoniczne i duszpasterskie, nie niszcząc komunii i nie tracąc z oczu osoby i nauczania Jezusa Chrystusa” (Irlandia). Jest oczywiste, że biskupi są istotnymi podmiotami w tej zmianie w kierunku odnowionego i synodalnego sprawowania władzy. „Wierzimy w wartość posługi biskupiej” (Włochy).

84. Władza musi być wykorzystywana w zarządzaniu bardziej braterskim i opartym na uczestnictwie: „Aby doświadczyć lepszego zarządzania w Kościele, wielu wzywa do ponownego przemyślenia zarządzania bardziej opartego na uczestnictwie, które daje miejsce na słuchanie i rozeznanie, pojmując władzę jako akt miłości i służby” (Francja), ale wskazuje się także na „napięcie między władzą a posługą” (wielojęzyczna grupa robocza). Następnie pojawiają się pewne wymagania specyficzne dla społeczeństw europejskich: „aby być rzetelnym i wiarygodnym partnerem na arenie publicznej i w kontaktach z ludźmi, Kościół europejski musi spełniać standardy funkcjonowania i zarządzania nabyte w społeczeństwie. Stąd potrzeba przejrzystości, odpowiedzialności i przewodzenia opartego na uczestnictwie” (Belgia). W tym celu „należy ustanowić lub odnowić mechanizmy regularnych konsultacji między duchownymi, świeckimi i zakonnikami, zapewniając przejrzystość, lepsze porozumiewanie się i współodpowiedzialność” (Szkocja).

85. Najbardziej istotną cechą, na którą zwracają uwagę liczne wypowiedzi, jest związek między władzą a słuchaniem, w odniesieniu do którego tradycja teologiczna odwołuje się do pojęcia *sensus fidei fidelium* („zmysł wiary wiernych”). Na to Synod 2021- 2024 kładzie odnowiony nacisk i to „jest źródłem wielkiej radości, zachęty i nadziei dla wszystkich, którzy kochają Kościół jako Lud Boży” (Irlandia).

3.7 Jedność w różnorodności: między tym, co lokalne, a tym, co powszechne

86. Europejskie Zgromadzenie Kontynentalne w Pradze było sposobnością do doświadczenia jedności w różnorodności. „Różnorodność w Kościele katolickim jest bogactwem. Jak wiemy, istnieją dwa płuca, katolickie wschodnie i katolickie zachodnie. Każde z nich ma swój sposób myślenia, mówienia, a nawet rządzenia” (Cypr). Droga synodalna stała się okazją do uświadomienia sobie i docenienia tej różnorodności: „Chociaż zbliżenie się do siebie i podjęcie dialogu nie zawsze było łatwe, wielu rosyjskich katolików odebrało proces synodalny jako wzbogacający i pomocny. Pozwolił on im odkryć, że Kościół w Chrystusie jest jedną rodziną i że bycie wieloetnicznym, wielokulturowym i wieloobrzędowym jest bogactwem” (Rosja). Stąd zaproszenie do „większego uwzględnienia różnorodności sposobów przeżywania wiary, co naszym zdaniem dobrze wyraża się w docenieniu tradycji, zarówno obrzędowych, jak i teologicznych, które są jednocześnie zjednoczone na fundamencie jednej wiary Kościoła powszechnego” (Mukaczewo). Kościoły wschodnie zachowały instytucje, które dają wyraz synodalności Kościoła: „mogą one wnieść wiele pozytywnych elementów do zrozumienia synodalnej drogi Kościoła, zwłaszcza poprzez przystosowanie już istniejących mechanizmów zarządzania Kościołem *sui iuris*” (Ukraina, Kościół greckokatolicki). Jednakże Kościoły wschodnie są również zaproszone do odnowienia istniejących instytucji i odzyskania tych, które zanikły lub popadły w zapomnienie: wymagana jest „oprócz pożądanego synodalnego nawrócenia w komunii Kościoła, także ewentualna rewizja niektórych norm kanonicznych, aby lepiej odzwierciedlały tożsamość tego Kościoła oraz ułatwiały i wspierały jego misję zarówno na jego terytoriach kanonicznych, jak i w diasporze” (Rumunia).

87. Wezwanie do życia w jedności w różnorodności rozbrzmiewa także wtedy, gdy Kościoły muszą zajmować się sprawami, które dotyczą konkretnego kontekstu w konkretnym czasie i dlatego mogą wymagać odpowiedzi opartej na danym kontekście: jest to kwestia decentralizacji w Kościele, który jest zarówno lokalny, jak i powszechny. Potrzebna jest jasność i przejrzystość co do tego, kto może decydować o tym, które sprawy powinny być rozpatrywane lokalnie, regionalnie lub powszechnie. Liczne wypowiedzi wzywały do stworzenia odpowiednich instytucji i struktur kanonicznych, które pomogłyby wprowadzić w życie synodalność, tak aby na każdym poziomie proces rozeznawania przebiegał w sposób prawdziwie synodalny.

88. Również w świetle pozytywnych doświadczeń Zgromadzenia Praskiego wysunięto konkretną propozycję ustanowienia Zgromadzenia Kościelnego dla Europy: „mogłoby się ono odbyć w 2025 roku. Zgromadzenie kościelne mogłoby się zebrać sześćdziesiąt lat po ogłoszeniu przez Sobór Konstytucji duszpasterskiej *Gaudium et spes*, aby dzielić «radości i nadzieje, smutki i niepokoje ludzi naszych czasów». Moglibyśmy słuchać wołania ubogich i ziemi w Europie i na świecie, moglibyśmy modlić się i pracować razem dla sprawiedliwości i pokoju” (Swobodna wypowiedź jednej z zaproszonych osób).

4. PERSPEKTYWY I PRIORYTETY

89. Przez wszystkie dni trwania Zgromadzenia przeżyliśmy duchowe doświadczenie, które sprawiło, że po raz pierwszy doznaliśmy, że możliwe jest spotkanie, wzajemne słuchanie się i dialog wychodzący od naszych różnic i przekraczający wiele przeszkód, murów i barier, które stawia na naszej drodze nasza historia. Musimy kochać różnorodność w naszym Kościele i wspierać się we wzajemnym szacunku, umocnieni wiarą w Pana i mocą Jego Ducha.

90. Dlatego chcemy nadal kroczyć w stylu synodalnym: bardziej niż metodologię, uważamy go za sposób życia naszego Kościoła, rozeznania wspólnotowego i rozeznania znaków czasu. Mówiąc konkretnie, chcemy, aby to Zgromadzenie Kontynentalne nie pozostało odosobnionym doświadczeniem, ale aby stało się okresowym spotkaniem, opartym na ogólnym przyjęciu metody synodalnej, która przenika wszystkie nasze struktury i procedury na wszystkich poziomach. W tym stylu będzie można podjąć tematy, w których nasze wysiłki muszą dojrzeć i zintensyfikować się: towarzyszenie osobom zranionym, pierwszorzędne znaczenie młodzieży i kobiet, otwartość na uczenie się od osób wykluczonych...

91. Styl synodalny umożliwia również radzenie sobie z napięciami z perspektywy misyjnej, nie będąc sparaliżowanym przez strach, ale czerpiąc z nich siłę do dalszego podążania drogą. W naszej pracy pojawiły się szczególnie dwa. Pierwsze zachęca do jedności w różnorodności, uciekając przed pokusą uniformizacji. Drugie łączy gotowość na przyjęcie, jako świadectwo bezwarunkowej miłości Ojca do swoich dzieci, z odwagą głoszenia w całości prawdy Ewangelii: to Bóg obiecuje, że „Miłość i prawda spotkają się z sobą” (Ps 85, 11).

92. Wiemy, że wszystko to jest możliwe, ponieważ doświadczyliśmy tego podczas Zgromadzenia, ale jeszcze bardziej dlatego, że świadczy o tym życie Kościołów, z których pochodzimy. Myślmy tu w szczególności o dialogu ekumenicznym i międzyreligijnym,

którego echa mocno wybrzmiały w naszej pracy. Przede wszystkim jednak wierzymy, że jest to możliwe, ponieważ zaangażowana jest w to łaska: budowanie Kościoła coraz bardziej synodalnego jest w istocie sposobem, by dać konkretny wyraz równości w godności wszystkich członków Kościoła, opartej na chrzcie, który czyni nas dziećmi Bożymi i członkami Ciała Chrystusa, współodpowiedzialnymi za jedyną w swoim rodzaju misję ewangelizacyjną powierzoną przez Pana Jego Kościołowi.

93. Jesteśmy przekonani, że kontynuacja Synodu 2021-2024 może być dla nas wsparciem i towarzyszyć nam, w szczególności poprzez podjęcie pewnych priorytetów na szczeblu Zgromadzenia Synodalnego:

- pogłębić praktykę, teologię i hermeneutykę synodalności. Mamy na nowo odkryć coś, co jest starożytne i należy do natury Kościoła, a jest zawsze nowe. To jest zadanie dla nas. Stawiamy pierwsze kroki na drodze, która otwiera się w miarę podążania nią;
- zmierzyć się ze znaczeniem Kościoła całkowicie służebnego jako horyzontem, w ramach którego można podjąć refleksję nad charyzmatami i posługami (osób wyświęconych i niewyświęconych) oraz relacjami między nimi;
- zgłębić formy synodalnego sprawowania władzy, czyli posługę towarzyszenia wspólnocie i strzeżenia jedności;
- wyjaśnić kryteria rozeznania w procesie synodalnym oraz na jakim poziomie, od lokalnego do powszechnego, mają być podejmowane decyzje;
- podjąć konkretne i odważne decyzje dotyczące roli kobiet w Kościele i ich większego zaangażowania na wszystkich szczeblach, w tym w proces decyzyjny (*decision making and taking*);
- rozważyć napięcia wokół liturgii, aby synodalnie na nowo zrozumieć Eucharystię jako źródło komunii;
- troszczyć się o formację do synodalności całego Ludu Bożego, ze szczególnym uwzględnieniem rozeznania znaków czasu w perspektywie realizacji wspólnej misji;
- odnowić żywe poczucie misji, przewyciężając rozdarcia między wiarą a kulturą, aby przywrócić niesienie Ewangelii w ludzkich uczuciach, znajdując język zdolny do artykułowania tradycji i *aggiornamento* (aktualizacji), ale przede wszystkim krocząc razem z ludźmi, zamiast mówić o nich lub do nich. Duch prosi, abysmy wsłuchali się w wołanie ubogich i ziemi naszej Europy, a w szczególności w rozpaczliwe wołanie ofiar wojny, które proszą o sprawiedliwy pokój.

94. Umiłowanie Kościoła, bogactwa jego różnorodności, nie jest formą sentymentalizmu dla samego siebie. Kościół jest piękny, ponieważ Pan chce, aby taki był, ze względu na zadanie, które mu powierzył: głoszenie Ewangelii i zapraszanie wszystkich kobiet i mężczyzn do wejścia w dynamikę komunii, uczestnictwa i misji, która stanowi jego rację bytu, pobudzaną przez odwieczną żywotność Ducha. Miłość do naszego Kościoła europejskiego oznacza zatem odnowienie naszego zaangażowania w realizację tej misji, także na naszym kontynencie, w kulturze naznaczonej wieloma znanymi nam różnicami.

95. Powierzmy kontynuację naszej synodalnej drogi Świętym Patronom i Męczennikom Europy!

Adsumus, Sancte Spiritus!

NOTA KOŃCOWA BISKUPÓW

Dziękujemy Panu za doświadczenie synodalności, dzięki któremu po raz pierwszy na poziomie kontynentalnym zobaczyliśmy siebie razem – biskupów, kapłanów, osoby konsekrowane, świeckich i kobiety świeckie – ramię w ramię. Cieszymy się, ponieważ podczas tych dni w Pradze przekonaliśmy się, że chwile wspólnie przeżytej modlitwy, a tym bardziej prace zgromadzenia, były doświadczeniem głęboko duchowym i prawdziwie synodalnym. Wzajemne zasłuchanie, owocny dialog, dzielenie się, jak nasze wspólnoty kościelne przeżyły pierwszą fazę procesu synodalnego i przygotowywały się do tego spotkania kontynentalnego, są wyraźnym znakiem naszej wyjątkowej przynależności do Chrystusa.

Sprawozdania krajowe, prace w grupach i wiele innych wypowiedzi, których wysłuchaliśmy, znalazły się w dokumencie końcowym przedstawionym Zgromadzeniu, który stanie się wkładem Kościołów Europy w wypracowanie *Instrumentum laboris* Synodu. Dziękujemy tym wszystkim, którzy podzielili się swoimi doświadczeniami w sposób otwarty i w poszanowaniu różnych wrażliwości. Dziękujemy ponadto Komisji Redakcyjnej za wielką pracę włożoną w opracowanie dokumentu.

Jako owoc doświadczenia synodalnego, my, biskupi, podejmujemy się żyć i promować proces synodalny w strukturach i życiu naszych diecezji. To doświadczenie troski o cały Kościół w Europie dodało nam otuchy w zaangażowaniu, by wiernie przeżywać nasze powszechne posłannictwo. Zobowiązujemy się do wspierania wytycznych Ojca Świętego, następcy Piotra, dotyczących Kościoła synodalnego karmionego doświadczeniem komunii, uczestnictwa i misji w Chrystusie.

Chcemy kroczyć razem – święty lud Boży, świeccy i pasterze – pielgrzymi po drogach Europy, aby ogłosić radość Ewangelii, która wypływa ze spotkania z Chrystusem i chcemy to czynić razem z tak wieloma braćmi i siostrami z innych wyznań chrześcijańskich. Chcemy zobowiązać się do rozszerzenia przestrzeni naszych namiotów, aby nasze wspólnoty eklezjalne były miejscem, w którym wszyscy czują się mile widziani.

Praga, dnia 11 lutego 2023 roku

Wspomnienie Najświętszej Maryi Panny z Lourdes

PARTICIPANTS LIST

NATIONAL DELEGATES OF THE BISHOPS' CONFERENCES

ALBANIA	H.E. Msgr. Angelo Massafra <i>Metropolitan Archbishop of Shkodër-Pult</i>	CROATIA	H.E. Msgr. Želimir Puljić (del.) <i>Archbishop Emeritus of Zadar</i>	
	Rev. Bernard Caruana		Ms. Diana Tikvić	
	Mr. Petrika Lame		Sr. Marta Carti	
AUSTRIA	H.E. Msgr. Franz Lackner <i>OFM</i> <i>Archbishop of Salzburg</i>	CYPRUS	H.E. Msgr. Selim Sfeir <i>Archbishop of Cyprus</i>	
	Mr. Markus Welte		Rev. Ibrahim Khita	
	Ms. Regina Polak		H.E. Msgr. Jan Graubner <i>Archbishop of Prague</i>	
	Ms. Petra Steinmair-Pösel		Ms. Hana Pohořalá	
BELARUS	H.E. Msgr. Aliaksandr Yasheuskiy (del.) <i>Auxiliary Bishop of Minsk-Mohilev</i>	CZECH REPUBLIC	Rev. Josef Mikulášek	
	Rev. Viktor Haidukevich		Rev. Prokop Brož	
BELGIUM	H.Em. Card. Jozef De Kesel <i>Archbishop of Mechelen-Brussels</i>		ENGLAND & WALES	H.E. Msgr. Nicholas Hudson (del.) <i>Auxiliary Bishop of Westminster</i>
	Ms. Nathalie Beurrier			Rev. Jan Nowotnik
	Mr. Geert De Cubber	Ms. Sarah Adams		
	Ms. Jolanta Mrozowska	Ms. Jessica Wilkinson		
BOSNIA & HERZEGOVINA	H.E. Msgr. Tomo Vukšić <i>Metropolitan Archbishop of Sarajevo & Military Ordinary</i>	ESTONIA	H.E. Msgr. Philippe Jourdan (2nd part) <i>Apostolic Administrator of Estonia</i>	
	Msgr. Ivo Tomašević		Ms. Marge Marie Paas	
BULGARIA	H.E. Msgr. Strahil Kavalenov (del.) <i>Bishop of Nicopoli</i>	FRANCE	H.E. Msgr. Eric de Moulins-Beaufort <i>Archbishop of Reims</i>	
	Rev. Salvatore Frascina		Ms. Lucie Lafleur	
	Rev. Martin Jilek		Ms. Anne Ferrand	
	Dr. Bogdan Penev		H.E. Msgr. Alexandre Joly <i>Bishop of Troyes</i>	
GERMANY	H.E. Msgr. Georg Bätzing <i>Bishop of Limburg</i>	GREECE	H.E. Msgr. Sevastianos Rossolatos (del.) <i>Archbishop Emeritus of Athens</i>	
	Dr. Irme Stetter-Karp		Ms. Despoina Roussou	
	Prof. Dr. Thomas Söding			
	Dr. Beate Gilles			

HUNGARY	H.E. Msgr. András Veres <i>Bishop of Győr</i>	MONACO	H.E. Msgr. Dominique-Marie David <i>Archbishop of Monaco</i>
	Rev. Gábor Németh		Sr. Alfonsina Lepore
	Sr. Hedvig Deák		Ms. Laure Medecin
	Ms. Edit Frivaldszky		Mr. David Ansiau
IRELAND	H.E. Msgr. Eamon Martin <i>Archbishop of Armagh</i>	MUKACHEVO	Rev. Mykhaylo Mykulanynets
	Dr. Nicola Brady		Rev. Vasyl Pidhirskyi
	Rev. Éamonn Fitzgibbon		Ms. Mariia Sabov
	Ms. Julieann Moran		Ms. Olesya Nosenko
ITALY	H.Em. Card. Matteo Maria Zuppi (2nd part) <i>Archbishop of Bologna</i>	THE NETHERLANDS	H.E. Msgr. Johannes Van Den Hende <i>Bishop of Rotterdam</i>
	H.E. Msgr. Antonio Mura <i>Bishop of Nuoro</i>		Dr. Monica. C.H. Van Dijk-Groeneboer
	Msgr. Valentino Bulgarelli		Ms. Lisette. H.A. van Oordt
	Sr. Nicoletta Vittoria Spezzati		Rev. Richard Steenvoorde OP
	Prof.ssa Giuseppina De Simone		
LATVIA	H.E. Msgr. Zbignevs Stankevics (del.) <i>Archbishop of Riga</i>	NORDIC COUNTRIES	H.E. Msgr. Czeslaw Kozon <i>Bishop of Copenhagen</i>
			Rev. Marco Pasinato
			Sr. Anna Mirijam Kaschner
			Mr. Nik Bredholt
LITHUANIA	H.E. Msgr. Gintaras Grušas <i>Archbishop of Vilnius</i>	POLAND	H.E. Msgr. Stanisław Gądecki <i>Archbishop of Poznań</i>
	H.E. Msgr. Algirdas Jurevicius <i>Bishop of Telšiai</i>		H.E. Msgr. Adrian Galbas <i>Archbishop of Katowice</i>
	Ms. Vaida Spangeleviciute-Kneiziene		Mr. Aleksander Bańka
	Ms. Agne Markauskaite		Sr. Mirona Turzyńska OSF
LUXEMBOURG	H.Em. Card. Jean-Claude Hollerich SJ <i>Archbishop of Luxembourg</i>	PORTUGAL	H.E. Msgr. José Ornelas Carvalho, <i>SCI</i> <i>Bishop of Leiria-Fátima</i>
	Mr. Jean-Louis Zeien		Ms. Carmo Rodeia
	Ms. Josiane Mirkes		Ms. Anabela Sousa
	Ms. Sandy Syoen		
MALTA	H.E. Msgr. Charles Scicluna <i>Archbishop of Malta</i>	ROMANIA	H.E. Msgr. Cristian Dumitru Crişan (del.) <i>Auxiliary Bishop of Blaj</i>
	Rev. Daniel Joseph Sultana		Fr. Cristian Barta
	Sr. Natalie Abela		Fr. F.Zsolt Kovacs
	Mr. Francesco Pio Attard		Ms. Liana Gehl
MOLDOVA	H.E. Msgr. Anton Cosa (2nd part) <i>Bishop of Chişinău</i>	RUSSIA	H.E. Msgr. Paolo Pezzi <i>Archbishop of Mother of God Diocese, Moscow</i>
	Msgr. Cesare Lodeserto		Ms. Oksana Pimenova
			Fr. Stephan Lipke SJ

SCOTLAND

H.E. Msgr. Brian McGee (del.)
Bishop of Argyll & The Isles
 Rev. Gerard Maguiness
 Sr. Anne Marie McGuan
 Ms. June Clunie

SLOVAKIA

H.E. Msgr. Bernard Bober
Metropolitan Archbishop of Košice
 Ms. Renáta Ocilková
 Ms. Mária Spišiaková
 Rev. Ivan Ružička

SLOVENIA

H.E. Msgr. Peter Štumpf (del.)
Bishop of Murska Sobota
 H.E. Msgr. Maksimilijan Matjaž
Bishop of Celje
 Mr. Igor Bahovec
 Sr. Anja Kastelic

SPAIN

H.Em. Juan José Omella Omella
Archbishop of Barcelona
 H.E. Msgr. Vicente Jiménez Zamora
Archbishop Emeritus of Zaragoza
 Rev. Luis Manuel Romero Sánchez
 Sr. María José Tuñón Calvo
 Ms. Dolores Loreto Garcáí PI

SS. CYRIL & METHODIUS

H.E. Msgr. Ladislav Nemet SVD
Archbishop of Belgrade
 Rev. Albert Demaj
 Mr. Petar Dujic
 Ms. Tímea Bertalan

SWITZERLAND

H.E. Msgr. Felix Gmür
Bishop of Basel
 Ms. Helena Jeppesen-Spuhler
 Ms. Tatjana Disteli

TURKEY

H.E. Msgr. Martin Kmetec
Metropolitan Archbishop of Izmir
 Mr. Akan Aricioğlu

**UKRAINE
GREEK-CATHOLIC**

H.E. Msgr. Teodor Martyniuk (del.)
Auxiliary Bishop of Tenopil-Zboriv
 Sr. Danyjila Szumna
 Ms. Khrystyna Potereyko
 Ms. Yana Voloshchuk

**UKRAINE
LATIN**

H.E. Msgr. Mieczysław Mokrzycki (2nd part)
Metropolitan Archbishop of Leopoli
 H.E. Msgr. Oleksandr Yazlovetskiy
Auxiliary Bishop of Kyiv-Zhytomyr
 H.E. Msgr. Radosław Zmitrowicz, O.M.I.
Auxiliary Bishop of Kamyanets-Podilskyi
 Ms. Iryna Sashko
 Ms. Yulia Zavadska

INVITED GUESTS**SECRETARIAT OF THE
SYNOD**

H.Em. Card. Mario GRECH
General Secretary
 H.Em. Juan José Omella Omella
Archbishop of Barcelona
 H.E. Msgr. Luis Marín De San Martín
Undersecretary
 Mr. Mauricio López Oropeza
Coordinator for the Task Force of the Synod

**DICASTERY FOR
BISHOPS**

H.Em. Card. Marc OUELLET
Prefect

**APOSTOLIC
NUNCIATURE**

H.E. Msgr. Jude Thaddeus Okolo
Apostolic Nuncio to the Czech Republic

CCEE COMMISSIONS

H.E. Msgr. Bohdan Dzyurakh
Apostolic Exarch for the Ukrainian faithful of the Byzantine rite living in Germany and Scandinavia
President of the Social Pastoral Care Commission
 H.E. Msgr. Zbignevs Stankevics
Archbishop of Riga
President of the Evangelisation & Culture Commission
 H.E. Msgr. Claudio Giuliodori
General Ecclesiastical Assistant at the Catholic University of the Sacred Heart, Milan, Italy
President of the Youth Commission
 H.E. Msgr. Leo Cushley
Archbishop of St Andrews & Edinburgh, Scotland
President of the Family & Life Commission

RENOVABIS	Rev. Thomas Schwartz	International Cooperation for Development and Solidarity (CIDSE)	Ms. Josianne Gauthier
UCESM	Fr. Jānis Meļņikovs SJ	Observatory on Intolerance and Discrimination against Christians in Europe (OIDACE)	Ms. Anna Diouf
	Sr. Olena Bys		
CEC	Rev. Christian Krieger	INTERNATIONAL FEDERATION OF CATHOLIC UNIVERSITIES (FIUC)	Ms. Isabel Capelo Gil
	Ms. Valérie Duval-Poujol		
TOGETHER FOR EUROPE	Mr. Gerhard Pross	FOCOLARE	Ms. Margaret Karram
CATHOLIC-ORTHODOX FORUM	H. Em. Nikitas Lioulias <i>Archbishop of Thyateira and Great Britain</i>	NEOCATECHUMENAL WAY	Mr. Francisco Canzani
COMECE	Rev. Manuel Barrios Prieto		Mr. Giuseppe Rigosi
CARITAS EUROPA	Ms. Maria Nyman	COMMUNION AND LIBERATION	Mr. Tobias Spandri
	Ms. Tetiana Stawnychy		Rev. Stefano Pasquero
FAFCE	Mr. Vincenzo Bassi	Catholic Charismatic Renewal International Service (CHARIS)	Mr. Claude Brenti
	Mr. Nicola Speranza		Ms. Cathy Brenti
JUSTICE AND PEACE	Mr. Daniel Darmanin	SCHÖNSTATT	Fr. Walter Heinrich
	Mr. Stefan Lunte		Ms. Maria Pelz

**SANT'EGIDIO
COMMUNITY**

Mr. Cesare Zucconi

Ms. Hilde Kieboom

TAIZÉ COMMUNITY

br. Matthew

br. Luc

OPUS DEI

Rev. Manuela Lobo

Mr. Jakub Kříž

STAFF**CZECH BISHOPS'
CONFERENCE
/
LOCAL CHURCH**Fr. Stanilav Příbyl, *CSsR*
General Secretary

Rev. Roman Czudek

Mr. Jiří Uher

Mr. Vojtěch Alexa

Mr. Jan Štěpančík

Ms. Kateřina Odvodyová

Mr. Ondřej Elbel

CCEE SECRETARIATRev. Martin Michalíček
*General Secretary*Rev. Antonio Ammirati
*Vice-General Secretary and Spokesperson*Mr. David Topping
*Assistant*Ms. Antonella De Gregorio
Accountant

Mr. Max Imfeld

Ms. Anita Imfeld

**REDACTIONAL
COMMITTEE**

Fr. Giacomo Costa SJ

Ms. Myriam Wijlens

Ms. Klara Antonia Csiszár

Rev. Mirosław Tykfer

Mr. Andrea Gagliarducci

Mr. Arnaud Join-Lambert

**MEDIA
TEAM**

Mr. Matthias Kopp

Fr. Leszek Gęsak SJ

Mr. Faustino Catalina

Ms. Anna Kurian-Montabone

Ms. Monika Klimentová

INTERPRETERS**IT-EN**

Mr. Martin Esposito

Ms. Elisabetta Mariotti

IT-PL

Ms. Marta Kostyk

Ms. Katarzyna Dereszowska

IT-DE

Mr. Paolo Sturm

Ms. Soledad Ugolinelli

IT-FR

Ms. Francesca Ciotti

Ms. Barbara De Luzenberger

CATEGORIA	NOME
Austria	Lukas D. Albert
	Anja Appel
	Korbinian Birnbacher OSB
	Angelika Hirschenberger
	Victoria König
	Wolfgang Mazal
	Maria Plankensteiner-Spiegel
	Angelika Ritter-Grepl
	Nora Tödtling-Musenbichler
Belgio / Belgium	Hilde Pex
	Birger Dassonneville
	Johan Bonny
	Herman Cosijns
	Stanislas Deprez
	Françoise Hamoir
	Carine Devogelaere
	Jens Van Rompaey
Bart Coenegrachts	
Bulgaria	Valter Gorra
	Rositsa Zlateva
	David La Fede
	Bozhena Cwiatkowa
	Loredana Martinas
	Majda Sustersic
	Petko Valov
	Daniel Kowalewski OFM CAP
Svetla Zekova	
Rumen Stanev	
Cipro / Cyprus	Elias Liasides
	Elenitsa Pavlou
	Marth Nammour
	Cecile Hadjigiorgio
	Georges Allam
Pavao Mikulčić	

Croazia / Croatia	Marijan Pavelić
	Marko Medved
	Bruna Velčić
	Marin Batur
	Josip Staržik
	Jure Matković
	Gina Šparada
	Anđelko Koščak
	Sanja Plevko
Francia / France	Hugues De Woillemont
	François Ondinet
	Isabelle Morel
	Éric Tallon
	Cécile Tallon
	Claire Halleux De Soissons
	Florence Chereil
	Dominique Rouyer
	François Meusnier
	Sister Albertine
Germania / Germany	Sattler Lautet
	Kerstin Fuchs
	Katharina Ganz
	Lisa Holzer
	Hendrik Johannemann
	Peter Kohlgraf
	Charlotte Kreuter-Kirchhof
	Andreas Murk
	Ralph Poirel
Johanna Rahner	
Grecia / Greece	Lubica Kmetova
	Markos Palamaris
	Angela Sestrini
	Leonardos Xanthakis
	Mairilina Freri
Inghilterra e Galles England & Wales	John McGowan OCD
	Lynda Dearlove VCF
	Amy Cameron
	David Cross
	John Smartt
	Deborah Cottam
Callan Slipper	

	Elizabeth Harris-Sawczenko
	Simeon Elderfield
	Johan Bergström-Allen
Irlanda / Ireland	Frank McGuinness
	Stephen Sherry
	Kathleen McGarvey
	Janet Forbes
	Ursula Halligan
	Ciara Ferry
	Helena O'Shea
	Declan Hurley
	Paula McKeown
	Gary Carville
Italia / Italy	Paolo Verderame
	Lucia Capuzzi
	Gioele Anni
	Francesco Zaccaria
	Chiara Griffini
	Pierpaolo Triani
	Vito Mignozzi
	Stefano Tarocchi
	Livio Tonello
	Fausto Arici
Lettonia / Latvia	Rita Refalo
	Liliane Bertrand
	Gunta Ziemele
	Rihards Rasnacis
	Līva Kupfere
Aija Avotiņa	
Lituania / Lithuania	Andrius Vaitkevičius
	Gediminas Jankūnas
	Linas Baltrušaitis
	Darius Chmieliauskas
	Linita Žebrauskienė
	Vaiva Stanionė
	Rozvita Vareikienė
	Asta Venskauskaitė MVS
	Miglė Viselgaitė
	Sigitas Daugnoras
Patrick Muller	
Daniel Gaul	

Lussemburgo Luxembourg	Marie-Christine Ries
	Josef Sayer
	Gérard Kieffer
	Damián María Montes
	Paula Vega
	Paolo Curtaz
	Padre Salvador Aguado
Margarita Martínez Estrada	
Malta	Anton Teuma
	Bernardette Fenech
	Anton Galea Scannura
	Joe Farrugia
	Marija Cachia
	Lino Sultana
	Dorienne Portelli
	Shirlee Zammit Munro
Jimmy Bonnici	
Joe Saliba	
Mukachevo	Vladyslav Ihnatyshyn
	Pavlo Fitsay
	Oleksii Tuliuk
	Olena Luhosh
	Kateryna Olas-Deket
	Nataliia Lompei
Pavlo Vainharten	
Bohdana Kornuta	
Paesi Bassi The Netherlands	Ellen Kleinpenning Den Bosch
	Dominicus Kamsma Groningen-Leeuwarden
	Corinne Van Der Loos Haarlem-Amsterdam
	Pastoor M. Los
	Benno Van Croesdijk
Ben Hartmann	
Sophie Van De Boom	
Paesi Nordici Nordic Countries	Erik Varden
	Marco Tervarportti
	Michael Frigge
	Arne Marco Kirsebom
	Bjørn Tao Quoc Nguyen
	Andres Bernar
	Anna Sandberg
Kristina Hellner	

	Hans Rossine Niels Messerschmidt
Polonia / Poland	Dorota Kiedrowska Beata Chojnacka Beata Boguszewska Katarzyna Parzych-Blakiewicz Grzegorz Kasjaniuk Andrzej Proniewski Barbara Radzymińska
Portogallo / Portugal	Paulo Rocha Isabel Figueiredo Pedro Gil Eduardo Duque Rui Pedro Joaquim Santos Maria Carlos José Augusto Manuel Carvalheiro Dias
Repubblica Ceca The Czech Republic	Lubomír Mlčoch Řezníčková Marcela Šikula Petr Švédová Zdenka Vokál Jan Martínek Michal Regendová Kateřina Hruška Petr Jirsa František Černý Pavel
Romania	Ioan Călin Bot Silviu Moşneag Dumitru Marius Cerghizan Felix Roca Csont Ede Laurențiu Costin Razvan-Iacob Vasile SzilvÁgyi Zsolt Daniel Bulai Francisc Ungureanu
Scozia / Scotland	Aldo Santangelo Maureen Ruddy Anne Moore

	Andrew Clark Imelda Ann Dupuis George Hagerty Helena Rameckers Frances Gallgher Eileen Mcquade
Slovacchia / Slovakia	Stanislav Gábor Peter Holbička Pavol Hrabovecký Renata Jamborova SSS Miloš Lichner SJ Marcel Mojzeš Juraj Vittek Peter Sýkora Mária Kucharčíková Peter Zimen
Slovenia	Helena Šijanec Slavko Rebec Lucija Nastran Vinko Potočnik Gregor Lotrič Bernardka Radej Vida Rus Marjeta Pija Cevc Silvester Gabršček Stane Bešter Ofmcap
SS. Cirillo e Metodio SS. Cyril & Methodius	Simo Ljuljić Vladimir Kovač
Svizzera Switzerland	Valentina Anzini Renata Asal-Steger Mentari Baumann Claire Jonard Marie-Antoinette Lorwich Marjan Marku Luiza Milani Simon Spengler Felix Terrier Malika Schäffer Stefan Batruch Sevastyana Karvacka OSBM

Ucraina Greco-Cattolica Ukraine Greek-Catholic	Josafat Boiko
	Nazar Duda
	Roman Demush
	Iryna Yurkevych
	Petro Pipka
	Maria Yarema
	Roman Prokopec
	Svitlana Mokryk
Ucraina Rito Latino Ukraine Latin Rite	Petro Balog
	Orysia Uska
	Aline Nikolaevska
	Marta Paloytay
	Anastasia Markiv
	Stanislav Stepanchuk
	Edyta Duszczyk
	Tereza Matia
	Oleg Kovyniov
Oleg Zharuk	
Ungheria / Hungary	Vlaj Márk
	Süimeggy Kata
	Csernai Balázs
	Puskás Attila
	Kranitz Mihály
	Laurinyecz Mihály
	Koczka Dávid OSB
	Bagyinszki Ágoston OFM
	Janka Gábor
	Sereggy Xénia
	Kiss Gábor
Kovacsics Zsuzsanna SSS	
CEEC	José Maria Alvira
Comunione e Liberazione Communion & Liberation	Andrea D'auria

WORKING PROGRAMME

Meeting venue:
OREA Hotel Pyramida Praha
 Bělohorská 24
 169 01 Prague 6
 Czech Republic
 +420 233 102 111

Sunday 5 February 2023

Arrivals

- 18:30 Depart for Holy Mass from the hotel
- 19:00 **Opening Holy Mass with Vespers in the Strahov Premonstratensian Church**
 Presider: H.E. Msgr. **Jan Graubner**, Archbishop of Prague
- 20:30 Dinner at the hotel

Monday 6 February 2023

- 07:30 **Holy Mass – Main Hall**
 Presider: H.Em. Card. **Jean-Claude Hollerich**, General Rapporteur of the Synod
- 08:15 Breakfast
- 09:00 **Opening of the Assembly – Main Hall**
 Moderator: Rev. **Antonio Ammirati**, CCEE Vice-Secretary & Spokesperson
- Adsumus prayer

Greetings from

H.E. Msgr. **Jan Graubner**, Archbishop of Prague
 H.E. Msgr. **Gintaras Grušas**, Archbishop of Vilnius and CCEE President
 H.Em. Card. **Mario Grech**, General Secretary of the Synod

- 09:30 **Working methodology during the Assembly**
 Dr. **Mauricio Lopez Oropeza**, Task Force for the General Secretariat of the Synod
- 10:00 **Spiritual introduction to the Assembly**
 Prof. Msgr. **Tomáš Halík**, Charles University Prague
- 10:30 Coffee break
- 11:00 **I Working session – Main Hall**
 Moderator: Rev. **Antonio Ammirati**
- 13 addresses by the National delegations: two delegates from each Bishops' Conference on the questions from the Document for the Continental Stage (6' total)
 All interventions must be written and delivered to the Secretariat
- After every 4 participant addresses a meditative pause/prayer for 3'
- 12:30 End of working session
- 12:45 Lunch
- 15:00 **Group work – 1st DCS question**
- 14 groups composed of 12 delegates
 Method of spiritual conversation
 Groups will be the same for the duration of the Assembly
- 16:30 Coffee break
- 17:00 **I Working session – Main Hall**
 Moderator: Rev. **Antonio Ammirati**
- Plenary sharing of group work (4' each), free dialogue (3') and addresses from the guests (3')
 Summaries of the group work should be handed in to the Secretariat
- After every 5 participant addresses a meditative pause/prayer for 3'
- 19:00 Prayer guided by brothers of the Taizé Community
- 19:45 Dinner at the hotel

**Tuesday
7 February 2023**

07:30	Holy Mass – Main Hall Presider: H.Em. Card. Marc Ouellet , Prefect of the Dicastery for Bishops
08:15	Breakfast
09:00	II Working session – Main Hall Moderator: Dr. Mauricio Lopez Oropeza , Task Force for the General Secretariat of the Synod 13 addresses by the National delegations: two delegates from each Bishops' Conference on the questions from the Document for the Continental Stage (6' total) All interventions must be written and delivered to the Secretariat After every 4 participant addresses a meditative pause/prayer for 3'
10:30	Coffee break
11:00	Group work – 2nd DCS question 14 groups composed of 12 delegates Method of spiritual conversation Groups will be the same for the duration of the Assembly
12:30	End of working session
12:45	Lunch
15:00	II Working session – Main Hall Moderator: Dr. Mauricio Lopez Oropeza Plenary sharing of group work (4' each), free dialogue (3') and addresses from the guests (3') Summaries of the group work should be handed in to the Secretariat After every 5 participant addresses a meditative pause/prayer for 3'
16:30	Coffee break
17:00	III Working session – Main Hall Moderator: Dr. Beate Gilles , General Secretary of the German Bishops' Conference

13 addresses by the National delegations: two delegates from each Bishops' Conference on the questions from the Document for the Continental Stage (6' total)

All interventions must be written and delivered to the Secretariat

Free dialogue (3') and addresses from the guests (3')

After every 4 participant addresses a meditative pause/prayer for 3'

19:00 Prayer guided by representatives of the Ukrainian Greek-Catholic Church

19:45 Dinner at the hotel

**Wednesday
8 February 2023**

	Breakfast
08:30	Prayer guided by representatives of the Conference of European Churches
09:00	Group work – 3rd DCS Question 14 groups composed of 12 delegates Method of spiritual conversation Groups will be the same for the duration of the Assembly
10:30	Coffee break
11:00	III Working session – Main Hall Moderator: Dr. Beate Gilles Plenary sharing of group work (4' each), free dialogue (3') and addresses from the guests (3') Summaries of the group work should be handed in to the Secretariat After every 5 participant addresses a meditative pause/prayer for 3'
12:30	End of working session
12:45	Lunch

- 15:00** **IV Working session – Main Hall**
Moderator: **Dr. Mauricio Lopez Oropeza**
- Summary of online group work and free dialogue (4')
Summaries of the group work should be handed in to the Secretariat
- 17:00 Coffee break
- 17:20 Depart for Holy Mass
- 18:00** **Holy Mass in Prague Cathedral**
Delegates from the national synodal phase in the Czech Republic will participate
President: H.Em. Card. **Mario Grech**, General Secretary of the Synod
- 20:00 Dinner at the hotel

Thursday
9 February 2023

- 07:30** **Holy Mass – Main Hall**
President: H.E. Msgr. **Jude Thaddeus Okolo**, Apostolic Nuncio to the Czech Rep.
- 08:15 Breakfast
- 09:00** **V Working session – Main Hall**
Moderator: Rev. **Antonio Ammirati**
- Presentation and debate on the draft Final Document
- 10:30 Coffee break
- 11:00** **V Working session – Main Hall**
- Approval of the Final Document
- 12:30** **Conclusions**
H.E. Msgr. **Gintaras Grušas**
- 12:45 Lunch
- FREE AFTERNOON**
- 19:30 Possibility of dinner at the hotel

MEETING OF THE PRESIDENTS OF THE BISHOPS'S CONFERENCES

Friday
10 February 2023

- Breakfast
- 09:00** **Lauds in the Main Hall**
President: H.Em. Card. **Juan José Omella Omella**, President of the Spanish Bishops' Conference
- 09:30** **I Working session – Main Hall**
Moderator: H.E. Msgr. **Ladislav Nemet**, CCEE Vice-President
- Addresses by the Presidents to collectively review the synodal experience starting from the Assembly's Final Document
- 11:00 Coffee break
- 11:30** **Working session – Main Hall**
Addresses by the Presidents to collectively review the synodal experience starting from the Assembly's Final Document
- 12:45 Lunch
- 15:00** **Group work (4)**
- 16:45 End of work
- 17:15 Depart for Holy Mass
- 18:00** **Holy Mass with Vespers in the Benedictine Abbey Břevnov**
President: H.E. Msgr. **Ladislav Nemet**
- 20:00 Dinner at the hotel

**Saturday
11 February 2023**

Breakfast

09:00 **Lauds in the Main Hall**
Presider: H.Em. Card. **Matteo Zuppi**, President of the Italian Bishops' Conference

09:30 **Working session – Main Hall**
Moderator: H.Em. Card. **Jean-Claude Hollerich**, CCEE Vice-President

Plenary sharing of group work and discussion

11:00 Coffee break

11:30 **II Working session – Main Hall**
Plenary sharing of group work

12:45 Lunch

15:00 **Concluding session – Main Hall**
Presentation and approval of the commentary on the Final Document

17:15 **Conclusions**
H.E. Msgr. **Gintaras Grušas**, CCEE President

17:30 Depart for Holy Mass

18:00 **Holy Mass with Vespers in the Church of All Saints**
Presider: H.E. Msgr. **Gintaras Grušas**

19:30 Reception at the Archbishop's residence

**Sunday
12 February 2023**

Breakfast

Possibility of Holy Mass in the various churches of Prague

12:00 Lunch at the hotel

Departures